

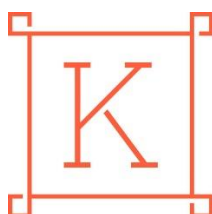

Užsakomasis taikomasis tyrimas

**Inovatyvių leidybinių produktų, pritaikytų
matantiems ir neregiamis vaikams, pasiūlos ir eksporto
galimybių keturiose Europos šalyse: Italijoje,
Nyderlanduose, Švedijoje ir Vokietijoje, taikomasis
tyrimas**

Vilnius, 2014

Tyrimas iš dalies finansuojamas Lietuvos kultūros taryba ir Lietuvos Respublikos kultūros ministerija pagal priemonę „Kultūros srities bendrieji tyrimai“

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

Turinys

Santrauka	3
Įvadas	5
Tyrimo metodologija.....	7
I DALIS. ATLIKTŲ TYRIMŲ APŽVALGA	8
Taktinių leidinių poveikis vaikams, turintiems regėjimo negalią	8
Taktinių leidinių poveikis neregijų ir matančiųjų komunikacijai	10
Atlikti tyrimai apie taktinių leidinių poreikį.....	11
Apibendrinimas.....	14
II DALIS. TAKTILINIŲ KNYGŲ PASIŪLA ITALIJOJE, ŠVEDIJOJE, NYDERLANDUOSE IR VOKIETIJOJE.....	16
Italija	16
Švedija	19
Nyderlandai.....	22
Vokietija	24
Taktinių leidinių leidybos situacija Lietuvoje.....	26
Bendra taktinių leidinių leidybos pasaulyje apžvalga	28
Apibendrinimas.....	31
III DALIS. LEIDYBINIŲ PRODUKTŲ, PRITAIKYTŲ MATANTIEMS IR NEREGIAMS VAIKAMS, EKSPORTO GALIMYBIŲ ĮVERTINIMAS	34
Eksporto situacijos analizė.....	34
Matantiems ir neregiams vaikams pritaikytų leidinių eksporto indėlis į Lietuvos ekonomiką	40
Leidybinių produktų, pritaikytų matantiems ir neregiams vaikams, eksporto planavimo gairės	42
Išvados	45
Literatūros sąrašas.....	46
Priedas 1. Klausimynas.....	48
Priedas 2. Bibliotekų skaičius nagrinėjamose šalyse*	49

Santrauka

Taktilinė knyga laikoma viena iš efektyviausių regėjimo negalią turinčių vaikų komunikacinių ir bendrųjų gebėjimų lavinimo priemonių. Ši knyga, spausdinama įprastuoju ir Brailio raštais, pasitelkinat iškiluosius paveikslėlius, suteikia galimybę skaityti matantiems ir neregiam kartu. Siekiant nustatyti vaikiškų leidinių paklausą ir eksporto potencialą į keturias šalis – Italiją, Vokietiją, Nyderlandus ir Švediją – buvo atlikta inovatyvių produktų, pritaikytų matantiems ir neregiam vaikams, pasiūlos ir eksporto galimybių analizė.

Atliekant šį tyrimą buvo iškeltas pagrindinis **tikslas** – ištirti taktilinių knygų, skirtų vaikams iki 12 metų, eksporto galimybes į keturias šalis: Italiją, Nyderlandus, Švediją ir Vokietiją. Šiam tikslui pasiekti buvo nustatyti šie **uždaviniai**: 1) Pateikti jau atliktų tyrimų apie taktilinius leidinius veikams analizę bei įvertinti tokių leidinių ateities perspektyvas; 2) Identifikuoti organizacijas, atstovaujančias aklųjų interesus, ir šiuo metu vykdomus leidybinius projektus, susijusius su taktiliniais leidiniais, skirtus silpnaregiams ir neregintiems vaikams; 3) Išanalizuoti ir įvertinti taktilinių vaikiškų leidinių pasiūlą Italijoje, Švedijoje, Nyderlanduose ir Vokietijoje; 4) Atlikti leidybinių produktų, pritaikytų matantiems ir nematantiems vaikams iki 12 metų, eksporto galimybių keturiose Europos šalyse analizę; 5) Parengti leidybinių produktų, pritaikytų matantiems ir neregiam vaikams, eksporto planavimo gaires.

Tyrimo įgyvendinimui buvo naudojami kiekybiniai ir kokybiniai **metodai**: 1) Turinio analizė; 2) Dokumentų analizė; 3) Pusiau struktūruoti interviu su tiriamųjų šalių leidyklų bei taktilines knygas platinančių organizacijų ekspertais.

Tyrimo rezultatai parodė, kad nepaisant to, jog spausdintų leidinių Brailio raštu poreikis mažėja, dėl savo edukacinės ir komunikacinės vertės taktilinės knygos išlieka itin reikšmingos. Sritys, kuriose taktiliniai leidiniai turi didžiausią poveikį, yra vizualinės informacijos suvokimo gerinimas; nereginiųjų raštingumo ir susijusių gebėjimų lavinimas; kalbos struktūros, atminties bei loginių ryšių suvokimo stiprinimas bei lengvesnė reginiųjų ir nereginiųjų komunikacija (socialinė integracija).

Įvertinus taktilinių leidinių paklausą Italijoje, Švedijoje, Nyderlanduose ir Vokietijoje, išryškėjo taktilinių knygų poreikis šiose šalyse. Dėl didelių taktilinių leidinių gamybos kaštų, gyventojai dažniausiai jas skolinasi iš bibliotekų ar aklųjų interesus atstovaujančių organizacijų – knygos retai perkams dėl aukštos pardavimo kainos. Apskritai šiose šalyse pastebimas bendras taktilinių ir Brailio raštu spausdintų knygų vaikams stygius.

Iš Lietuvos į tiriamąsias šalis vaikiškų taktilinių leidinių eksportas šiuo metu nėra vykdomas. Nepaisant to, kad dėl mažos apimties taktilinių leidinių eksportas neturės didelės įtakos Lietuvos ekonomikai, ribota vidaus rinka skatina Lietuvos įmones orientotis į užsienio rinkas. Tyrimo rezultatai parodė, kad aukštas Lietuvos leidybos pramonės išsivystymas bei taikomi inovatyvūs sprendimai suteikia Lietuvos įmonėms galimybę sėkmingai pasinaudoti turimais privalumais užsienio rinkose. Tad taktilinių leidinių eksportas į užsienio rinkas, panaudojant inovatyvias technologijas, turės teigiamos įtakos sektoriaus konkurencingumui.

Analizės metu išryškėjo, kad ne visos tiriamos šalys yra atviros tarptautiniam bendradarbiavimui. Švedijos atveju, pirmenybė teikiama nacionalinių motyvų turintiems taktiliniams leidiniams. Nepaisant to, Italija, Vokietija ir Nyderlandai yra atviros bendradarbiavimui su kitomis šalimis taktilinių knygų leidybos srityje, tad masinės taktilinių knygų gamybos realizavimui reikalinga šalių tarpusavio kooperacija, dalinimasis patirtimi bei bendrų leidybos tikslų ir strategijų kūrimas.

Atlikus eksporto duomenų analizę, paaiškėjo, kad masinė taktilinių leidinių gamyba (priešingai negu JAV ar Prancūzijoje) Švedijoje, Vokietijoje ir Olandijoje nėra vystoma. Italijoje taktilinių leidinių gamyba egzistuoja, tačiau ji nereguliari, fragmentuota ir smarkiai priklauso nuo Italijos nacionalinės neregijų federacijos skirto finansavimo.

Apibendrinus galima teigti, kad vaikiškų taktilinių leidinių analizuojamose rinkose yra labai nedaug, tad eksporto potencialas į šias šalis išties didelis. Vis dėlto, didesnės sėkmingo eksporto perspektyvos nusimato ne orientuojantis į galutinį vartotoją (pirkėją), bet bendradarbiaujant su valstybinėmis institucijomis ir aktyviai atstovaujančiomis organizacijomis.

Įvadas

Žmogus, turėdamas regėjimo negalią¹, susiduria su tarpasmeninių santykių vystymo, judėjimo, komunikavimo problemomis. Skaitymas gali tapti vienu iš šių problemų sprendimu bei efektyvesnės integracijos paskata, nes galimybė skaityti yra labai svarbi kiekvieno žmogaus vystymuisi. Taigi, tinkamos edukacinės aplinkos kūrimas – pagrindinis būdas neregijų ir silpnaregių vaikų integracijai skatinti (Claudet, 2009, p. 20).

Šiuo metu viena iš ankstyvojo amžiaus vaikų iki 12 m. amžiaus, turinčių regėjimo negalią, vystymosi ir integracijos efektyviausių priemonių yra laikoma taktilinė knyga. Taktilinė knyga – serija sujungtų puslapių, sudarytų iš teksto ir paveikslėlių, padengtų specialiu paviršiumi (Claudet, 2009). Anot Phillipe Claudet, taktilinė knyga pasižymi tuo, kad ši knyga spausdinama įprastu ir Brailio raštu, jai būdingos spalvos ir kontrastai, stimuliuojantys prasto regėjimo vaikus. Knygos iliustracijos sukuriamos naudojant įvairias medžiagas ir skirtingas tekstūras, o knygos įrišimas suteikia pakankamai laisvės pirštais liesti ir skaityti knygą. Taip pat atkreipiamas dėmesys į visumą – bendras taktilinės knygos vaizdas turėtų žadinti vaiko norą skaityti. Tokia taktilinė knyga yra laikoma nepamainoma matančiųjų ir turinčių regėjimo negalią komunikacijos priemone, kuri suteikia galimybę skaityti tas pačias knygas tiek matantiems, tiek neregiams.

Nors pasaulyje skaitančiųjų Brailio raštu šiuo metu mažėja (The Braille Literacy Crisis in America, 2009; Coudert, 2013), taktilinės knygos dėl savo edukacinės ir komunikacinės reikšmės vis dar išlieka paklausios. Siekiant nustatyti vaikiškų taktilinių leidinių paklausą ir eksporto potencialą, VŠĮ „Verslas ar Menas“ užsakymu, remiantis 2014 m. liepos 1 d. paslaugų teikimo sutartimi Nr. 14-07-01, buvo atliktas inovatyvių leidybinių produktų, pritaikytų matantiems ir neregiams vaikams bei jaunimui, pasiūlos ir eksporto galimybių keturiose Europos šalyse: Italijoje, Nyderlanduose, Švedijoje ir Vokietijoje, taikomasis tyrimas.

Šio tyrimo tikslas – ištirti vaikiškų knygų (tikslinė grupė – iki 12 metų vaikai), pritaikytų skaityti ir matantiems, ir neregiams, eksporto galimybes į keturias šalis: Italiją, Nyderlandus, Švediją ir Vokietiją. Tyrimas atliktas taktilinių knygų leidybos srityje veikiančioms organizacijoms, siekiant atskleisti šios pramonės šakos eksporto galimybes, taktilinių knygų poreikį ir naudą.

Tikslui pasiekti buvo išskelti šie uždaviniai:

1. Pateikti jau atliktų tyrimų apie taktilinius leidinius vaikams analizę bei įvertinti tokių leidinių ateities perspektyvas.
2. Identifikuoti organizacijas, atstovaujančias aklujų interesus, ir šiuo metu vykdomus leidybinius projektus, susijusius su taktiliniaisiais leidiniais, skirtus silpnaregiams ir neregintiems vaikams.
3. Išanalizuoti ir įvertinti taktilinių vaikiškų leidinių pasiūlą Italijoje, Švedijoje, Nyderlanduose ir Vokietijoje.
4. Atlikti leidybinių produktų, pritaikytų matantiems ir neregiams vaikams iki 12 metų,

¹Šioje ataskaitoje regėjimo arba regos negalia laikomas „visiškas ar dalinis negalėjimas priimti regimąją informaciją“ (Liobikienė, Šinkūnienė, 2010), tad toliau ataskaitoje regėjimo negalia turintys žmonės vadinami neregiais ir silpnaregiais.

eksporto galimybių keturiose Europos šalyse analizę.

5. Parengti leidybinių produktų, pritaikytų matantiems ir neregiam vaikams, eksporto planavimo gaires.

Pirmojoje tyrimo dalyje apžvelgiami naujausi moksliniai straipsniai ir tyrimų ataskaitos. Aptiriamas taktilinių leidinių poveikis vaikams, turintiems regėjimo negalią, bei poveikis neregijų ir matančių komunikacijai. Taip pat atskleidžiami veiksniai, lemiantys taktilinių leidinių poreikį bei taktilinių leidinių ateities perspektyvos, ypač naujųjų informacinių technologijų kontekste.

Antrojoje tyrimo dalyje pateikiama taktilinių vaikiškų leidinių pasiūlos keturiose Europos šalyse – Italijoje, Švedijoje, Nyderlanduose ir Vokietijoje – analizė. Siekiant suprasti platesnę taktilinių knygų pasiūlos ir paklausos būklę, apžvelgiama ir bendra pasaulio bei Europos situacija. Taip pat pateikiama kiekvienos šalies ekspertų apklausos analizė, leidžianti giliau suprasti taktilinių knygų paklausą ir leidybos situaciją toje šalyje.

Trečiojoje tyrimo dalyje pateikiama eksporto situacijos apžvalga. Siekiant įvertinti knygų, pritaikytų matantiems ir neregiam vaikams, eksporto galimybes, pateikiama išsami kiekvienos rinkos (Italijos, Švedijos, Nyderlandų ir Vokietijos) analizė. Taip pat, įverinus taktilinių knygų eksporto indėlį į Lietuvos ekonomiką, pateikiamos leidybinių produktų, pritaikytų matantiems ir neregiam vaikams, eksporto planavimo gairės. Šios gairės yra rekomendacinio pobūdžio ir pateikia reikalingą informaciją sėkmingai taktilinių leidinių eksporto pradžiai.

Atliekant tyrimą, buvo susidurta su šiais apribojimais:

- Didžiausia problema, su kuria buvo suduriama tyrimo atlikimo metu – duomenų trūkumas. Egzistuoja mažai patikimų antrinių duomenų apie aklųjų arba siplnaregių vaikų skaičių, kai kurie duomenys yra devynerių metų senumo. Nėra duomenų bazės, kur galima būtų gauti pilnvertę informaciją apie akluosius.
- Ne visi respondentai noriai atsakinėjo į tyrime numatytus klausimus.
- Lietuvos statistikoje bei kitose duomenų bazėse nėra informacijos apie Brailio rašto eksportuojamus leidinius.

Šiame tyrime daroma prielaida, kad dažniausiai taktilinės knygos yra įsigijamos tik tose šeimose, kuriose yra neįgalieji vaikai. Apskaičiuoti arba numatyti, kiek gali būti socialiai atsakingų pirkėjų, norinčių prisijungti prie socialinės atskirties mažinimo per leidybinių produktų įsigyjimą, pritaikytą tiek matantiems vaikams, tiek akliems yra neįmanoma, neatlikus tam tikro rinkos tyrimo, t.y. pirkėjų apklausos kiekvienoje eksporto šalyje. Dėl šios priežasties tyrime nagrinėjamas Brailio ir taktilinių leidinių rinkos segmentas bus analizuojama tik šio sektoriaus imtis.

Naudojant naujas technologijas, leidžiančia pasiekti spaudos reljefinio iškilimo aukštį, prilygstantį Brailio rašto efektui, atsiranda galimybė taktilines knygas spausti dideliais tiražais. Dėl šios priežasties atliktame tyrime orientuojamasi į masinę gamybą. Užsienyje masine taktilinių knygų gamyba galima vadinti tokią leidybą, kai per metus išleidžiama 10 skirtingų knygų 300 egzempliorių tiražu (Claudet, 2009, p. 65). Atsižvelgiant į nedidelių šalių, tokių kaip Lietuva poreikius, masine gamyba laikomas 1–3 pavadinimų knygų 100 egzempliorių tiražas.

Tyrimo metodologija

Tyrimo metodai. Siekiant įgyvendinti pagrindinį tyrimo tikslą – ištirti vaikiškų knygų (auditorija – iki 12 metų vaikai), pritaikytų skaityti ir matantiems, ir neregiam, eksporto galimybes į keturias šalis: Italiją, Nyderlandus, Švediją ir Vokietiją – buvo derinami kiekybiniai ir kokybiniai tyrimo metodai. Atliekant tyrimą buvo panaudoti šie tyrimo metodai:

1. Turinio analizė;
2. Dokumentų analizė;
3. Ekspertų apklausa, naudojant pusiau struktūruotą interviu.

Tyrimo imties charakteristika. Siekiant gauti kokybišką informaciją apie vaikiškų taktilinių leidinių paklausą ir poreikį keturioje Europos šalyse, informantais pasirinkti leidyklų bei taktilines knygas platinančių organizacijų ekspertai. Šios organizacijos gali tiksliausiai apibūdinti realų pasiūlos ir paklausos buvimą ar nebuvimą, tendencijas ir problemas, su kuriomis susiduria įmonės, mėgindamos realizuoti taktilinių knygų gamybos idėją. Apklausti 6 ekspertai iš Lietuvos (organizacijos: VŠĮ „Brailio knyga“, Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centras, Lietuvos aklųjų biblioteka, VŠĮ LASS respublikinis centras, VŠĮ Brailio spauda), 4 ekspertai iš Italijos (organizacijos: Federazione Nazionale delle Istituzioni pro Ciechi Centro di Produzione del Libro e del Materiale didattico, Federazione Nazionale delle Istituzioni pro Ciechi Centro di Produzione del Libro e del Materiale didattico, Fondazione Robert Hollman, Unione Italiana dei Ciechi e degli Ipovedenti – ONLUS), po 5 iš Švedijos (organizacijos: Swedish Agency of Accessible Media, The Swedish Publishers' Association, Point Design AB Sweden's largest Braille press, Annica Norberg Design, National Agency for Special Needs Education and Schools) ir Nyderlandų (organizacijos: Bartimeus, Visio, Dedicon, Oogvereniging, Lemniscaat) bei 4 ekspertai iš Vokietijos (organizacijos: Blinden- und Sehbehindertenverein Hamburg, Deutsche Zentralbücherei für Blinde zu Leipzig, Deutscher Blinden- und Sehbehindertenverband, Förderkreis Blinden Zentrum Tibet - Braille Ohne Grenzen e.V, Deutsche Katholische Blindenbücherei GmbH).

Ekspertiniai interviu. Atliekant apklausas, su tiriamųjų šalių nereigus atstovaujančiomis organizacijomis buvo susisiepta elektroniniu paštu arba telefonu (tuo atveju, jeigu nebuvo gautas atsakymas į užklausą el. paštu). Šių organizacijų atstovai nurodė, kokios leidyklos ir taktilines knygas platinančios organizacijos veikia jų šalyse. To pasekoje su nurodytų leidyklų bibliotekų ir panašių organizacijų atstovais buvo susisiepta elektroniniu paštu (ar telefonu) ir paprašyta jų atsakyti į suformuluotus interviu klausimus. Interviu buvo analizuojami, pritaikant kokybinės turinio analizės metodą. Klausimynas pateikiamas šio tyrimo Priede Nr. 1.

I DALIS. ATLIKTŲ TYRIMŲ APŽVALGA

Šioje tyrimo dalyje apžvelgiami tyrimai apie atliktus vaikiškus taktilinius leidinius bei įvertinti jų reikšmė, svarbą ir poveikį regėjimo negalia turintiems vaikams. Apžvelgiamos temos, susijusios su reginčiųjų ir nereginiųjų komunikacija, Brailio rašto skaitymo tendencijomis, veiksniais, lemiančiais taktilinių leidinių poreikį bei alternatyviomis priemonėmis, skirtomis regėjimo negalia turintiems žmonėms. Taip pat pateikiama išsami taktilinių leidinių ateities perspektyvų Europos ribose (ypatingai naujųjų informacinių technologijų kontekste) analizė.

Taktinių leidinių poveikis vaikams, turintiems regėjimo negalią

Apžvelgus jau atliktus tyrimus apie Brailio rašto bei taktilinius leidinius vaikams, išryškėja keletas pagrindinių temų – Brailio rašto ir taktilinės informacijos svarba vaikų kognityviniame vystymesi (Theurel, Witt, Claudet, Hatwell, Gentaz, 2013), (Theurel, Gentaz, Caldin, Polato, Caldironi, Lanners ir Claudet, 2010), (Dias, Rahman, Sanghvi, Toyama, 2010), (Ryles, 2004, 1996); taktilinės informacijos suvokimas ir to suvokimo apribojimai (Bruce, Vargas, 2012), (Theurel, Witt, Claudet, Hatwell, Gentaz 2013), (Picard, Albaret, Mazella, 2014); taktilinės informacijos atpažinimo palengvinimas (Theurel, Witt, Claudet, Hatwell, Gentaz, 2013) (Kouroupetroglou, Kacorri, 2010), (Dias, Rahman, Sanghvi, Toyama, 2010).

Brailio rašto svarba vaiko vystymuisi ir ateities perspektyvoms. Svarbu paminėti, jog Brailio rašto mokėjimas įvardijamas kaip ypatingai svarbus vaikų, turinčių regėjimo negalią, vystymuisi ir jų ateities perspektyvoms. Tų vaikų, kurie nuo ankstyvos vaikystės mokėsi Brailio rašto, raštingumas yra toks pats kaip ir matančiųjų vaikų. Tuo tarpu tų, kurie jo nesimokė ar pradėjo mokytis vėliau – ženkliai mažesnis (Ryles, 2004). Raštingumas yra susijęs su daugelio protinių gebėjimų vystymusi – informacijos įsiminimu ilgesniam laikui, kalbos struktūros ir loginių ryšių suvokimu, orientavimusi erdvėje (Ryles, 1996, p. 219-228), (Coudert, 2013). Įrodyta, kad Brailio raštu skaitomo teksto suvokimas yra tapatus reginčiojo suvokimui, t.y. už jį atsakingos tos pačios smegenų dalys (Theurel et al., 2010, p. 1-13).

Anksti ir išsamiai išmokę Brailio rašto, kaip pagrindinio skaitymo mediumo, vaikai turi ženkliai didesnę tikimybę sklandžiai skaityti Brailiu ir vyresniame amžiuje. Taip pat tokie vaikai turi didesnę tikimybę įsidarbinti bei būti finansiškai nepriklausomi ateityje, nei tie, kurie Brailio rašto neišmoksta, išmoksta ne kaip pagrindinės skaitymo priemonės arba jo išmoksta tik vėlesniame amžiuje (Ryles, 1996, p. 219-228), (Coudert, 2013).

Svarbu paminėti, jog didžioji dauguma orientacijos kasdienėje buityje dalykų yra pritaikomi prie tokių individų, kurie moka skaityti Brailio raštu, tačiau ne prie kitas komunikacijos priemones naudojančių aklųjų. Pavyzdžiui, vaistų etiketės, aukštų numeriai lifte, kai kurie produktai parduotuvėse nėra pritaikyti tiems asmenims, kurie naudoja kitas komunikacijos priemones. Taip pat nors knygų Brailio raštu palyginus yra nedaug, bet jų tik daugėja ir vis didesniu greičiu (Coudert, 2013). Taigi Brailio raštas vis dar naudojamas kaip svarbi komunikacijos priemonė.

Taktilinės informacijos suvokimas ir to suvokimo apribojimai. Vienas esminių argumentų

taktilinių leidinių spausdinimui – poreikis suvokti vizualinę informaciją. Tekstinės informacijos neužtenka dėl daugelio priežasčių. Neregintys vaikai, negalėdami susipažinti su vaizdais, praranda galimybę suvokti didžiąją bendros visuomenės kultūros dalį, ypač literatūrą vaikams, kuri dažnai būna gausiai iliustruota. Tai regėjimo negalią turinčius vaikus atskiria nuo matančiųjų vaikų (Theurel et al., p. 233-240). Be vizualinės informacijos neišsiverčia įvairūs bendrojo ir aukštojo lavinimo resursai. Tai ypač svarbu kalbant apie tikslųjų ir technologinių mokslų pažinimą, kurių supratimui būtinas susipažinimas su schemomis, grafikais ir panašiais dalykais (Kouroupetroglou, Kacorri, 2010, p.1308-13), (Dias, Rahman, Sanghvi, Toyama, 2010). Vizualine forma pateikiama ir erdvinė informacija: žemėlapiai, planai ir kt., skirti orientuotis kasdienėje aplinkoje (Gimenes de Sena, Ribeiro do Carmo, 2005). Įrodyta, kad vizualinę informaciją perteikiant žodžiais, papasakojant, ji suvokiama prasčiau, o tekstūruoti paveikslėliai yra geriau atpažįstami nei kitos iliustravimo technikos (Theurel et al., p. 233-240). Taktilinė informacija vykusiai papildo Brailio raštu leidžiamus leidinius, pagilina jų supratimą (Theurel et al., 2010, p. 1-13).

Svarbu paminėti, jog žmonėms bandantiems suvokti taktilinius leidinius, tenka susidurti su nemažai sunkumų. Taktilinių paveikslėlių supratimas reikalauja praktikos ir mokymosi. Juos lengviau atpažįsta tie, kurie apako anksti ir anksti pradėjo mokytis juos atpažinti (ikimokykliniame amžiuje) (Picard et al., 2014, p. 277-290). Jeigu mokytis pradėdama vėliau, taktilinių paveikslėlių suvokimas yra ženkliai prastesnis (Theurel et al., p. 233-240).

Kai kurie tyrėjai neigia taktilinių paveikslėlių naudą, nes jie sunkiai atpažįstami. Nematantys vaikai lytėjimu pajauštą vizualinę informaciją perteikia ne vizualiniais apibūdinimais, o taktiliniais, todėl jų suvokimą lyginti su reginčiųjų yra netikslu (Theurel et al., 2010, p. 1-13).

Taigi, yra keletas aspektų, apsunkinančių taktilinės informacijos suvokimą. Pirmasis aspektas glaudžiai susijęs su esmine regėjimo ir lietimų skirtimi, kuri netrukdo suvokiant tekstą (Brailio ar paprastą), bet trukdo suvokiant paveikslėlį. Turima omenyje, jog lietimasis yra nuoseklus procesas, vykdomas pamažu, žingsnis po žingsnio, o matymas – visko iškart. Todėl liečiamasis suvokimas yra lėtesnis ir reikalaujantis daugiau pastangų – reikia pabaigti liesti viską ir pabaigus sudėti į vientisą visuminį vaizdą (Theurel et al., 2010, p. 1-13), (Picard et al., 2014, p. 277-290).

Labai svarbūs yra tiriamieji vaikų gebėjimai. Mažų vaikų (iki 3 metų) liečiamieji tyrinėjimai, kai yra apribojamas regėjimas, yra gana pasyvūs, daliniai ir netikslingi. Nuo 4 metų prasideda aktyvesnis tyrinėjimas, o su lig 5-6 metais imama tyrinėti forma ir kontūrai, bandomos atpažinti bendros savybės, kurios leistų pažinti objektą. Tai būdinga ir matantiems, ir nematantiems vaikams (Theurel et al., 2010, p. 1-13). Taigi, bandant suvokti taktilinę informaciją susiduriama su iššūkiais, kurie dažnai mažina motyvaciją mokytis ir pažinti taktilinę informaciją (Theurel et al., 2010, p. 1-13).

Taktilinės informacijos atpažinimo palengvinimas. Tačiau yra keletas dalykų, kurie palengvina taktilinės informacijos atpažinimą. Pasak Theurel, Bruce, Vargas, Picard ir kitų, atpažinimą palengvina vedimas per paveikslėlį (Theurel et al., 2010, p. 1-13), (Bruce, Vargas, 2012, p. 717-727), (Picard et al., 2014, p. 277-290), semantinio konteksto, iš kurio yra tyrinėjamas objektas, suteikimas (Theurel et al., 2010, p. 1-13), (Picard et al., 2014, p. 277-290) bei taktilinių savybių nusakymas (Theurel et al., 2010, p. 1-13).

Šias priemones galima pritaikyti dviem pagrindiniais būdais. Pirmasis būdas – suaugusiojo pagalba ir vadovavimas. Suaugęs žmogus turėtų padėti vaikui pažinti informaciją pasakodamas, susiedamas su jam jau žinomu kontekstu, ragindamas liesti ir panašiai. Geriausia tai daryti – skaitant kartu (tai patobulina ir žodinę vaiko raišką), tačiau nevedant vaiko rankos per tekstą. Vaikui užtenka ir žodinės informacijos, o tokiu būdu kartu paskatinamas ir didesnis vaiko savarankiškumas (Theurel et al., 2010, p. 1-13).

Antrasis būdas – tekstinės informacijos šalia paveikslėlių suteikimas. Tokia tekstinė informacija turėtų apibūdinti, ką reikia daryti su paveikslėliu, nusakyti objekto savybes, skatintų išbandyti įvairias lietimą technikas (Theurel et al., 2010, p. 1-13). Įvairių lietimą technikų išbandymas pagerina vaiko tiriamuosius gebėjimus, todėl pravartu ir žodžiu, ir tekstu jį skatinti išbandyti lietimą, tampymą, braižymą, gnybimą, patrynimą ir kt. Tai galima daryti su paveikslėliais, kurie apima ne tik iškilimus popieriuje, bet ir naudoja kitokias technikas, pavyzdžiui, įvairią medžiagą (Theurel et al., 2010, p. 1-13).

Ypač akcentuojamas įvairių komunikacijos būdų derinimas, siekiant padaryti skaitomą tekstą suprantamesnį (Theurel et al., 2010, p. 1-13). Dauguma vaikiškų knygelių yra leidžiamos, susiejant iškart kelias medijas – tekstą lotyniškais raidėmis, tekstą Brailio raštu, taktiline forma pateikiamus paveikslėlius ir garsinę informaciją (pvz., Licht en Liefde, 2014).

Bendrai kalbant apie taktinių leidinių poveikį vaikams, turintiems regėjimo negalią, galima teigti, jog Brailio rašto mokėjimas bei taktinių paviršių suvokimas yra ypatingai svarbus vaikų, turinčių regėjimo negalią, vystymuisi ir jų ateities perspektyvoms. Tekstinės informacijos neužtenka dėl daugelio priežasčių, todėl poreikis suvokti vizualinę informaciją yra ypač didelis. Negalėdami susipažinti su vaizdine medžiaga, vaikai praranda galimybę susipažinti su didele kultūros dalimi, galimybę įsitraukti į tam tikrus mokslus tiksliusius ar technologinius, kuriuose reikalinga vizualinė medžiaga – žemėlapiai, grafikai, brėžiniai ir kt. Taip pat vizualinė medžiaga padeda geriau bei paprasčiau įsiminti informaciją.

Taktinių leidinių poveikis neregųjų ir matančiųjų komunikacijai

Nors išsamių tyrimų, nagrinėjančių taktinių leidinių poveikį neregųjų ir matančiųjų komunikacijai, kol kas nėra atlikta, daugelis tyrėjų atkreipia dėmesį į garsinio skaitymo, kuomet matantys tėvai skaito regėjimo negalią turintiems vaikams svarbą: tai padeda vaikams susipažinti su rašytiniu žodžiu, ugdo smalsumą, skatina domėtis knygomis, be to, šitoks bendravimas stiprina ryšį tarp tėvų ir vaikų.

Stokholmo (Švedija) edukacijos institute dirbantys tyrėjai ne viename savo tyrime mini garsinio skaitymo regėjimo negalią turintiems vaikams svarbą, jiems antrina ekspertai iš Švedijos Garsinių ir Brailio rašto knygų bibliotekos, leidžiančios taktines paveikslėlių knygas Brailio raštu, kurios yra skirtos garsiniam skaitymui kartu su regėjimo negalią turinčiais vaikais, tačiau nėra žinoma, koks šių leidinių poveikis vaikų ir jiems skaitančių tėvų bendravimui.

Yra surinkta nemažai duomenų, leidžiančių teigti, jog vaikai, su knygomis susipažinę ankstyvame amžiuje, kuomet jiems skaito tėvai, išsiugdo savybes, siejamas su vaikų raštingumu

vyresniame amžiuje. Garsinis skaitymas – tęstinis vaiko ir tėvų užsiėmimas, kurio metu vaikas mokosi, kaip funkcionuoja knyga, sužino, kad kiekvienas tekstas turi tam tikrą reikšmę, kad egzistuoja ryšys tarp rašytinio teksto ir žodinės kalbos, kad rašytinė kalba skiriasi nuo sakinės, kad skaitymas gali būti malonus ir pan. Remiantis įvairiais tyrimais galima teigti, jog garsinis skaitymas gali būti tiesiogiai siejamas su vaiko kalbos vystymusi. Visi šie pastebėjimai gali būti taikomi tiek matantiems, tiek ir regėjimo negalią turintiems vaikams. Skirtumas tik toks, kad tėvai, skaitydami knygą savo regintiems vaikams, paprastai pasitelkia vien tik verbalinę komunikaciją, o skaitant neregiams naudojamas ir lytėjimas: matantieji padeda vaikų rankoms atrasti raides, iliustracijas. Neregiams skirtos paveikslėlių knygos su užrašytu tekstu (taip pat ir Brailio raštu) suteikia galimybę ankstyvame amžiuje susipažinti su rašytiniu žodžiu, o vaikų ir tėvų bendravimą praturtina dialogai apie skaitomą knygą, jos elementus, rašytinės kalbos struktūrą ir funkcijas (Dominković, Fellenius, 2001).

Tyrėjai iš Švedijos pastebi, jog garsinis taktilinių knygų skaitymas yra svarbus, nes leidžia susikurti „normalų“, tęstinį tėvų ir nereginto vaiko užsiėmimą – skaitymą. Tai padeda vaikui vystyti socialinius, kognityvinius, emocinius ir lingvistinius įgūdžius. Kadangi taktiliniai leidiniai paprastai susideda iš iškilųjų paveikslėlių, reginčiųjų teksto ir Brailio rašto, tėvai ir vaikai gali skaityti tuo pat metu, o taip pat drauge „žiūrėti“ iliustracijas. Neregintis vaikas reikalauja nuolatinės tėvų pagalbos: tiek bandant apčiuopti paveikslėlius, tiek ir mėginant suvokti visumą, tad skaitymo metu su vaikais gali būti užmezgamas gilesnis bendravimas (Dominković, F., 2001).

Taip pat dažnai minima, kad regintys vaikai, taktilinę informaciją suvokdami gerokai prasčiau nei neregintys, entuziastingai reaguoja į Brailio rašto bei taktilinių leidinių tyrinėjimą ir į jį įsitraukia bent vienkartinį užsiėmimą metu (American Foundation for the Blind Launches the Braille Bug (AFB), 2002).

Apibendrinant galima teigti, jog taktiliniai leidiniai turi teigiamą poveikį aklių ir matančiųjų komunikacijai. Kadangi taktilinės medžiagos suvokimas kur kas efektyvesnis, padedant suaugusiajam, tokiu būdu skatinamas bendravimas tarp aklių ir matančiųjų, stiprinamas ryšys tarp tėvų ir vaikų, skaitymo metu gali būti užmezgamas gilesnis bendravimas. Tai padeda vaikui vystyti socialinius, kognityvinius, emocinius ir lingvistinius įgūdžius. Garsinis skaitymas padeda suvokti, jog egzistuoja ryšys tarp rašytinio teksto ir žodinės kalbos, kad rašytinė kalba skiriasi nuo sakinės. Garsinis skaitymas yra glaudžiai susijęs su vaiko kalbos vystymusi.

Atlikti tyrimai apie taktilinių leidinių poreikį

Apžvelgus atliktus tyrimus apie taktilinių leidinių poreikį, pastebima šio poreikio mažėjimo pastaruoju metu tendencija. Ši tendencija siejama su trimis pagrindinėmis priežastimis: mokančių ir besimokančių Brailio rašto skaičiaus mažėjimas, Brailio rašto ir taktilinių knygų brangumas bei naujų technologijų, sudarančių konkurenciją Brailio rašto ir taktiliniams leidiniams, spartus plitimas.

Veiksniai, lemiantys mokančių ir besimokančių Brailio rašto skaičiaus mažėjimą. Tyrimai atskleidžia, kad pastaruoju metu nuosekliai mažėja mokančių ir besimokančių Brailio rašto vaikų.

Pavyzdžiui, jei JAV penktajame dešimtmetyje apie pusė neregijų vaikų mokėsi Brailio rašto, tai 2007 m. tokių liko tik 10 proc. (The Braille Literacy Crisis in America, 2009), Prancūzijoje reguliariai besinaudojančių Brailio raštu taip pat yra 10,75 proc. (Coudert, 2013).

Išskiriami keletas veiksnių, lemiančių šią tendenciją. Pirmasis veiksnys – mažėja aklųjų ir silpnaregių, ypač išsivysčiusiose šalyse (World Health Organization (WHO), 2013). Antra, dažnesnis tampa dalinis regėjimas – vis daugiau žmonių yra gydomi nuo aklumo ar jo vystymasis sustabdomas, o gydytojai rekomenduoja kuo labiau išnaudoti likusią regėjimo dalį ir nesimokyti Brailio rašto, kol tai nėra visiškai būtina (Coudert, 2013). Trečia, nenorėdami tapatintis su aklaisiais, nuo Brailio rašto atsiriboja ankantys ir mėgina kuo labiau išnaudoti kitas komunikacijos priemones (Maneki, 2013). Ketvirta, mažėja mokytojų, mokančių Brailio rašto. Be to, valstybinėms mokykloms yra per brangu įsigyti mokymo Brailiu priemones. Taip jis dingsta iš mokyklų mokymo programų (Coudert, 2013; Worstall, 2012; The Braille Literacy Crisis in America, 2009; Brent, 2000).

Brailio rašto ir taktilinių knygų brangumas. Brailio rašto ir taktilinių knygų leidybą apunkina tai, kad šių knygų spausdinimas yra sudėtingas ir brangus. Palyginimui su knygomis matančiųjų raštu pateikiama JAV Nacionalinės Brailio leidyklos (*angl.* The national Braille Press) išleista Hario Poterio knygų serija, kurią sudaro 56 tomai, kiekvienas arti pėdos storio. Kadangi kiekviena iš šių knygų kainuoja apie 1000 JAV dolerių, dauguma neregijų ir silpnaregių yra linkę naudotis MP3 grotuvus, audio knygas ir kompiuterines skaitymo programas (The Braille Literacy Crisis in America, 2009). Todėl net ir didžiosiose valstybėse (pavyzdžiui, Prancūzijoje), spausdinimas Brailio raštu išlieka tik dėl valstybės ar kitų organizacijų paramos, kadangi rinkta tam yra per maža. Komercinę vertę jis gali gauti, jeigu yra vykdomas didesnėse rinkose, pavyzdžiui, vadovėlių spausdinimas Brailio raštu JAV (Coudert, 2013).

Brailio rašto ir taktilinių knygų brangumas lemia situaciją, jog Brailio raštu išleistų knygų tiek pavadinimų, tiek tiražo atžvilgiu yra labai mažai. Apytiksliai paskaičiavimu, alternatyvios knygos sudaro ne daugiau 4 proc. leidybos, iš kurių daugiausia yra audio knygos. Be to, šios knygos paprastai yra lengva grožinė literatūra ir vadovėliai, o tai nesudaro prielaidų vaikams, tutintiems regėjimo negalia, vystytis kaip asmenybėms ir piliečiams (Carey, 2007, 767-770).

Naujų technologijų, skirtų žmonėms su regėjimo negalia, plitimas. Brailio rašto leidiniams didelę konkurenciją sudaro naujos Brailio rašto skaitymo ir teksto įgarsinimo technologijos (Coudert, 2013, The Braille Literacy Crisis in America, 2009). Naujų technologijų naudojimas vis labiau plinta, nes šiuo metu karta, patenkanti į rizikos grupę dėl regėjimo problemų, jau moka naudotis kompiuteriais ir laiko juos natūralia gyvenimo dalimi (Harris, 2009).

Didžiausią konkurenciją Brailio rašto ir taktilinėms knygoms sudaro naujosios technologijos, automatiškai įgarsinančios tekstą, nes jos yra pigesnės ir greitesnės (pvz.: Daisy consortium). Visgi tokios automatiškai tekstą įgarsinančios programos, palyginus su spausdintu tekstu, turi dviejų rūšių trūkumus – technologinius ir pažinimo. Technologiniai trūkumai siejasi su tuo, kad nėra navigacijos per tekstą, yra sudėtinga sugrįžti į ankstesnę vietą (Brent, Brent, 2000); nematomos teksto ženklų ir kitų vizualinių užuominos, todėl, pvz., įtraukiamos išnašos kaip teksto tęsinys arba lentelės skaitomos ištiesai (Brent, Brent, 2000); neatpažįstama vizualinė informacija; sunku suprasti netipinio formato tekstus, pvz., interneto puslapį; ne visos e-knygos yra pritaikytos ar atviros įgarsinimo

programoms (Worstell, 2012).

Tuo tarpu, pažinimo trūkumai siejami su mažėjančiu nereginių raštingumu – klausoma informacija neišmoko formuluoti minčių raštu (Cassidy, 2014; Coudert, 2013); menčiau suvokiama kalbos struktūra ir loginiai ryšiai (Coudert, 2013); mažesniu susikaupimu ir mažesniu interesu sugrįžti prie to, kas buvo nesuprasta – pasyvesniu suvokimu (Coudert, 2013); vizualinė informacija neregintiems lengviau suvokiama ne pasakojimu, o taktiline forma.

Technologiniai trūkumai šalinami tobulinant šias programas. Šiuo metu jau yra galimybė pridėti garsinę informaciją prie paveikslėlių, įdedama ir navigacija (Harris, 2009). Be to, įvairiose organizacijose (pvz., Bookshare) dirbantys savanoriai peržiūri įgarsintų knygų kokybę.

Tačiau technologinių ir pažinimo trūkumų išvengia kito tipo naujosios technologijos – atsinaujinančio Brailio rašto rodymo įrenginiai (*angl.* refreshable Braille display) bei Brailio rašto skaityklės (*angl.* Braille e-book). Brailio rašto rodymo įrenginiai (Cassidy, 2014) – tai prietaisai, leidžiantys vaizduoti persikraunančius Brailio tekstus po vieną eilutę: ant specialaus pagrindo išskyla Brailio raidės, o perskaičius eilutę, perjungama į kitą, buvusi eilutė dingsta, o jos vietoje atsiranda kita. Šie įrenginiai gali būti efektyviai papildomi kalbą skaitančiomis programomis, gali būti pajungiami prie kompiuterio ar išmaniojo telefono. Tokio tipo Brailio rašto įrenginiai siūlo kur kas pigesnes ir kokybiškesnes Brailio tekstų reprodukovimo galimybes, nei tekstai ant popieriaus, kurie dažnai būna labai dideli, brangiai kainuoja, jų gamyba užtrunka ilgai, jie susidėvi (Coudert, 2013). Taip pat tokius įrenginius galima taikyti kaip priemonę tikslųjų mokslų mokyme (Kouroupetroglou, Kacorri, 2010, p.1308-13).

Nepaisant Brailio rašto įrenginių privalumų, yra ir keletas problemų. Visų pirma, tokie įrenginiai daugumai žmonių yra per brangūs – toks įrenginys kainuoja maždaug kelis tūkstančiai dolerių arba svarų (Worstell, 2012). Antra, juose rodoma tik viena eilutė, taip neleidžiama perskaityti didesnių teksto dalių iškart, atvaizduoti didesnių formulių ir panašiai. Be to, jie neperteikia vizualinės informacijos taktiline forma ne Brailio raštu.

Tuo tarpu, Brailio skaityklės (elektroninės knygos) (Cassidy, 2014) yra labai panašos į įprastas elektronines knygas, su persikraunančiu Brailio rašto vaizdu ant parafinu padengto ekrano. Tačiau tokios knygos taip pat turi trūkumų. Pirma, tokios knygos taip pat nepateikia (bent su esamomis technologijomis) vizualinės informacijos taktiline forma ne Brailio raštu. Antra, šių knygų kaina taip pat yra gana didelė (Cassidy, 2014). Trečia, kol kas ši technologija nėra iki galo ištobulinta dėl lėšų stygiaus (Cassidy, 2014).

Egzistuoja dar viena Brailio rašto spaudai konkurencinga technologija – trimačiai spausdintuvai. Ji jau yra pradedama naudoti (Scott, 2014). Tačiau turint omenyje skaitančiųjų Brailio raštu žmonių kiekį, visi minėti nauji prietaisai taip pat negali sudaryti masinės rinkos, dėl to yra tik labai maža tikimybė, jog tokių įrenginių kaina gali sumažėti (Worstell, 2012). Tad naujosios technologijos, palengvinančios literatūros Brailio raštu prieinamumą vaikams, turintiems regėjimo negalią, vis dar negali pilnai atstoti popierinių Brailio rašto ir taktilinių knygų.

Apibendrinant galima teigti, jog pastaruoju metu nuosekliai mažėja mokerčių ir besimokerčių Brailio rašto vaikų dėl įvairių priežasčių – tobulėjančios medicinos, gerėjančios gyvenimo kokybės,

specialistų, išmanančių šią sritį, trūkumo, brangių priemonių ir kt. Svarbu paminėti ir naujų technologijų įtaką – jų naudojimas vis labiau plinta. Kartą, patenkanti į rizikos grupę dėl regėjimo problemų, moka naudotis kompiuteriais ir juos laiko natūralia gyvenimo dalimi. Daugėja neregųjų ir silpnaregių, naudojančių MP3 grotuvus, audio knygas ar kompiuterines skaitymo programas. Taigi, svarbu paminėti, jog taktilinių ir Brailio rašto knygų leidyba įmanoma tik su valstybės ar kitų organizacijų parama. Nepaisant to, naujosios technologijos vis dar negali pilnai atstoti popierinių Brailio rašto ir taktilinių knygų.

Apibendrinimas

Pagrindinės jau atliktų tyrimų temos yra apie Brailio rašto ir taktilinės informacijos svarbą vaikų, turinčių regėjimo negalią, kognityviniame vystymesi; taktilinės informacijos suvokimą ir to suvokimo apribojimus; poveikį neregųjų ir matančiųjų komunikacijai; skaitančių Brailio raštu skaičiaus mažėjimą, Brailio rašto ir taktilinių knygų leidybos sudėtingumą ir brangumą; naujasias technologijas, palengvinančias literatūros prieinamumą minėtiems asmenims bei jų apribojimus.

Kalbant apie taktilinių leidinių poveikį neregiesiems, svarbu paminėti, jog taktiliniai leidiniai suteikia geriausią vizualinės informacijos suvokimą iš visų kitų vizualinės medžiagos komunikacijos būdų. Jie leidžia susipažinti su didele visuomenės kultūros dalimi dėl paveikslėlių, leidžia įsitraukti į tiksliuosius bei technologinius mokslus, geba perteikti įvairias schemas bei grafikus. Taip pat taktiliniai leidiniai susiję su geresniu erdvės suvokimu. Brailio rašto svarba glaudžiai susijusi su nereginiųjų raštingumo didinimu bei su tuo susijusių gebėjimų lavinimu. Brailio rašto mokymasis nuo ankstyvos vaikystės turi teigiamos įtakos kalbos struktūros bei loginių ryšių suvokimui, ilgalaikiam įsiminimui bei geresnėms ateities perspektyvoms suaugus.

Taktiliniai leidiniai turi poveikį ir neregųjų bei matančiųjų komunikacijai. Taktilinės medžiagos įsisavinimas vaikystėje yra beveik neįmanomas be matančiojo suaugusiojo pagalbos. Matantiesiems taktilinės knygos suteikia galimybę labiau suvokti vaikų, turinčių regėjimo negalią, pasaulį, o knygos su matančiųjų raštu ir to paties teksto Brailio raštu sudaro prielaidas lengvesnei komunikacijai. Taip pat minima, kad matantys vaikai noriai imasi tyrinėti informaciją, skirtą nematantiems.

Lyginant su kitomis komunikacijos priemonėmis egzistuoja ir tam tikrų taktilinių leidinių trūkumų. Išmokti suvokti taktilinę informaciją yra labai sunku, tai reikalauja sistemingo darbo kartu su suaugusiuoju. Neišmokus to ankstyvoje vaikystėje, vėliau mokymasis tampa daug sudėtingesnis ir daug mažiau prisideda prie nereginiųjų gerovės. Taktilinių leidinių spausdinimas yra brangus, juos sunku pagaminti, jų yra nedaug, todėl neregintys labiau linkę rinktis garsinius leidinius.

Kalbant apie perspektyvas, svarbus aspektas, jog nereginiųjų, o ir mokančių skaityti Brailio raštą nuosekliai mažėja. Tuo tarpu naujosios technologijos vis labiau tobulėja (atsiranda vis geresnės automatinio teksto įgarsinimo programos bei elektroninės alternatyvos spausdintam tekstui Brailio raštu). Taigi, spausdintų leidinių Brailio raštu poreikis – vis mažesnis. Egzistuoja vienintelė niša, kurios kol kas dar nėra užpildžiusios naujosios technologijos – vizualinės informacijos taktiline forma (bet ne Brailio raštu) perteikimas. Tačiau dėl mažos rinkos net ir šią nišą užpildantys leidiniai komercinės naudos neatneša.

Taktilinių informacijos pateikimo formų negalima atsieti nuo lygiagrečiai pateikiamos informacijos kitais perteikimo būdais, todėl didžiausią poveikį turi mišrių formų leidiniai, integruojantys ir Brailio raštą, ir matančiųjų raštą, ir taktilinius paveikslėlius, ir garsinę medžiagą, ypatingą dėmesį skiriant vedimo per tekstą priemonėms. Kadangi vizualinė informacija taktiline forma elektroniniu būdu dar nėra perteikiama, palankiausia yra orientuotis į tokią informaciją, kuri sunkiai perteikiama žodine kalba.

II DALIS. TAKTILINIŲ KNYGŲ PASIŪLA ITALIJOJE, ŠVEDIJOJE, NYDERLANDUOSE IR VOKIETIJOJE

Šioje tyrimo dalyje analizuojama taktilinių leidinių, skirtų vaikams iki dvylikos metų, pasiūla keturiose šalyse: Italijoje, Švedijoje, Nyderlanduose ir Vokietijoje. Kiekvienos šalies atveju yra aptariami statistiniai duomenys apie neregius ir silpnaregius pagal amžių ir gyvenamąjį regioną. Taip pat pateikiama kiekvienos šalies ekspertų apklausos analizė, leidžianti giliau suprasti taktilinių knygų paklausą ir leidybos situaciją toje šalyje. Siekiant suprasti platesnę taktilinių knygų pasiūlos ir paklausos būklę, pateikiama ir Lietuvos ekspertų išvadų analizė bei bendra taktilinių leidinių leidybos situacija pasaulyje.

Italija

Statistiniai duomenys. Pagal 2012-ųjų metų Italijos sveikatos ministerijos duomenis, šalyje gyvena 60 626 442 gyventojų. Iš jų – 129 197 aklieji, o tai sudaro 0,21 proc. visų šalies gyventojų. Lentelėje pateikti duomenys apie atskirų Italijos regionų gyventojų populiacijos dydį ir aklųjų skaičių. Matome, jog daugiausiai aklųjų yra Sicilijoje (18 028), o tai sudaro 0,36 proc. visų Sicilijos gyventojų. Tuo tarpu mažiausiai aklųjų yra Valle d’Aosta regione (260), o tai sudaro 0,2 proc. visų regiono gyventojų. Lyginant aklųjų procentinį pasiskirstymą regionuose matyti, jog didžiausia dalis aklųjų yra Sicilijoje (0,36 proc. o mažiausia – Toskanos regione (0,1 proc.) (ISTAT, 2012).

1 lentelė. Italijos regionų populiacijos dydis ir aklųjų skaičius.

Regionai:	Populiacija:	Iš viso neregijų:
Piemonte	4.457.335	8.885
Valle d’Acosta	128.230	260
Lombardia	9.917.714	13.907
Prov. Aut. Balzano*	0	0
Prov. Aut. Trento*	0	0
Veneto	4.937.854	8.263
Friuli Venezia Giulia	1.235.808	2.038
Liguria	1.616.788	3.437
Emilia Romagna	4.432.418	7.483
Toscana	3.749.813	3.783
Umbria	906.486	2.351
Marche	1.565.335	3.530
Lazio	5.728.688	11.482
Abruzzo	1.342.366	4.720
Molise	319.780	1.113
Campania	5.834.056	11.098
Puglia	4.091.259	10.404
Basilicata	587.517	1.920
Calabria	2.011.395	5.906
Silicia	5.051.075	18.028

Sardegna	1.675.411	5.078
Iš viso:	60.626.442	129.127

Šaltinis: ISTAT, 2005.

Italijos sveikatos ministerija skelbia (ISTAT, 2005) jog 2005-aisias metais šalyje galėjo būti apie 1 500 000 žmonių, turinčių regėjimo sutrikimus. Šis skaičius nuolat auga dėl gyventojų senėjimo – ilgėjanti vidutinė gyvenimo trukmė ir mažėjantis gimstamumas nulėmė, jog vyresnio amžiaus žmonių skaičiaus padidėjo. Nuolatinio regėjimo negalios paplitimas didėja su amžiumi, o ypač suintensyvėja sulaukus 65-erių metų amžiaus. Amžiaus grupėje nuo 65 iki 74 metų, aklių yra 0,4-0,8 proc., o amžiaus grupėje nuo 75 metų – 2,3 proc. ir daugiau.

Italijos švietimo ministerijos duomenimis, 2007-aisias metais šalyje buvo 2516 aklių vaikų (0,004 proc. visų Italijos žmonių), lankančių valstybines mokyklas arba darželius, o tai sudarė 1,5 proc. visų neįgaliųjų vaikų. Aklių vaikų, lankančiųjų darželį 2006-2007-aisiais metais skaičius siekė 282, pradinę mokyklą – 902, progimnaziją – 560, o lankančiųjų gimnaziją – 772 (2007). Svarbu paminėti, jog šie duomenys nėra iki galo tikslūs dėl to, jog ne visi vaikai lanko darželį arba mokyklą. Iki 14-os metų amžiaus vaikai sudaro 0,7 proc. visų aklių žmonių Italijoje, o vaikai iki 18 metų sudaro maždaug 1,9 proc. visų aklių žmonių šioje šalyje (ISTAT, 2005)².

Ekspertų išvados. Siekiant giliau bei išsamiau išanalizuoti taktilinių leidinių leidybos situaciją Italijoje, buvo atlikti interviu su Italijos nacionalinės neregijų federacijos (*it.* Federazione Nazionale delle Istituzioni Pro Ciechi ONLUS) bei Robert'o Holman'o fondo (*angl.* The Robert Hollman Foundation) atstovais. Italijos nacionalinė neregijų federacija – ne pelno siekianti organizacija, skatinanti žmonių su regėjimo negalia akademinę ir socialinę integraciją. Federacija koordinuoja 25 federalines institucijas, veikiančias valstybės teritorijoje ir dirbančias regėjimo negalią turinčių žmonių naudai. Svarbu paminėti, jog federacijos knygų ir mokomosios medžiagos gamybos centre gaminamos skaitymo mokymosi, lytėjimo priemonės, tačiau ypatingas dėmesys teikiamas taktilinėms knygoms (TiB) vaikams. Tuo tarpu Robert'o Holman'o fondas – privati ne pelno siekianti organizacija, Italijoje turinti du centrus, suteikiančius konsultacijas ir paramą akliams ir silpnaregiams vaikams, siekianti stiprinti ryšį tarp neregijų vaikų ir jų šeimos narių.

Italijoje didžiąją dalį publikuojamų knygų sudaro iliustruotos ankstyvosios vaikystės taktilinės knygos. Tai yra pirmosios knygos, su kuriomis susipažįsta vaikai ir kurių pagalba jie pradeda tyrinėti, mokosi atskirti skirtingas tekstūras, medžiagas, atpažinti figūras, simbolius, personažus. Knygos kuriamos patenkinti specialioms poreikiams, tačiau iš tiesų tinka visiems, nes yra spalvotos, liečiamos, minkštos, atspausdintos padidintu raštu bei Brailio raštu. Taip pat ypač populiarios mokomosios knygos, vadovėliai bei pasakos.

Italijos nacionalinė neregijų federacija yra vienintelė organizacija, leidžianti lytėjimo knygas dideliais kiekiais. Ekspertai minėjo, jog keletas leidyklų bandė leisti šias knygas, tačiau rezultatas neužtikrino regėjimo negalią turinčių žmonių poreikių.

² Statistika pateikiama amžiaus grupei nuo 0 iki 14 metų.

Diskutuojant apie knygų leidimą ir jų paklausą, ekspertai teigė, jog produkcijos kiekis priklauso nuo to, kiek biudžeto lytimosiems knygoms skiria ši federacija. Buvo ir tokių metų, kai nebuvo išleista naujų knygų, tačiau kitais metais buvo išleistos net 5 skirtingos knygos 500 vienetų tiražu. Svarbu paminėti, jog Nacionalinė neregijų federacija knygų nepardavinėja, o jas platina negaudama pelno. Vis dėl to, nuo 2004 m. buvo išplatinta apie 10 000 egzempliorių, todėl galime teigti, kad vidutiniškai kiekvienais metais yra išplatinama apie 1000 knygų. Tačiau paminima, jog tėvai vis dažniau domisi knygomis savo nematantiems vaikams.

Kalbant apie knygų kainą, ši federacija savo vartotojams lytėjimo knygas tiekia už jų savikainą – už tiek, kiek kainavo knygos leidyba. Nuo 2010 m. vykdomas didelis užsienio projektas, kurio lėšomis viešosioms bibliotekoms ir pediatrijos ligoninėms Italijoje buvo padovanota 5000 taktilinių knygų. Projektu siekiama užtikrinti, kad lytėjimo knygos būtų pasiekiamos vartotojams ir laikui bėgant. Paprastai knygos platinamos per internetinę federacijos parduotuvę. Italijoje taip pat yra keletas knygynų, kurie parduoda federacijos knygas, tačiau ekspertai teigia, jog dažnai ši prekyba yra sudėtinga, nes sunku kontroliuoti kainas knygynuose. Knygas aklieji gali įsigyti ir iš Robert'o Holman'o fondo.

Svarbu paminėti, jog situacijos Italijoje negalime apibūdinti vieningai – yra labai daug skirtumų tarp šiaurės ir pietų Italijos. Šiaurėje galima rasti knygynų su specialiomis sekcijomis, tačiau tai yra gana reta. Pietuose situacija yra gerokai mažiau organizuota. Net didieji tinklai (Feltrinelli, Mondadori) gali turėti specialiųjų knygų, tačiau jos nėra tvarkingai organizuotos, neišdėliotos specialiose lentynose. Daugiausiai knygos paskirstomos mokykloms ir viešosioms bibliotekoms. Italijos aklių institucijos, pagal galimybes, nemokamai paskirsto knygas.

Paklausti apie problemas, su kuriomis tenka susidurti leidėjams šalyje, ekspertai atsakė, jog knygos yra gaminamos mokomosios medžiagos centre, taigi pagrindinės problemos: nedidelis darbuotojų skaičius, dideli knygų gamybos kaštai, poreikis kreiptis į kitas įmones dėl sudėtingesnių darbų, tokių kaip spausdinimo ir įrišimo, o dėl nedidelio kiekio knygų, leidybos kaina dar labiau išauga. Vienos lytimosios knygos kaina priklauso nuo jos pagaminimo sudėtingumo ir to, kiek laiko prireikė darbui. Italijoje yra sudėtinga išleisti vieną gražią lytėjimo knygą už mažiau nei 40 eurų už vieną kopiją, tačiau retai kuri šeima gali tokią sumą skirti vienai knygai. Tai yra viena pagrindinių priežasčių, kodėl nelengva pradėti lytimųjų knygų prekybą tradicinėje rinkoje. Leidėjų ir pardavėjų antkainiai padarytų šio tipo knygas labai brangiomis.

Ekspertai teigė, jog negalima išskirti vieno tipo lytimųjų knygų, kurios turi geriausias perspektyvas, bet yra daug komponentų, į kuriuos turėtų būti atsižvelgta: estetinis aspektas, pasakojimų bei bendra knygos kokybė, amžiaus grupė, kuriai skirta knyga. Lytėjimo knygos turi didelį potencialą augti, tačiau labai svarbu yra gauti nuolatinę finansinę paramą, nes kokybiškų lytėjimo knygų leidimas kainuoja daugiau nei tradicinių iliustruotų knygų.

Svarbu paminėti, jog ekspertai nurodė daug Brailio raštu spausdintų bei taktilinių knygų privalumų. Lytimosios knygos integruoja matančiuosius su nematančiais – aklas vaikas mielai nešasi lytimąsias knygas į mokyklą ar darželį, nes jomis gali pritraukti ir reginčiųjų vaikų dėmesį. Regintys vaikai vertina lytimąsias knygas ir jas mielai skaito, jei tik gali jas rasti. Viena Šiaurės Italijos biblioteka pateikė informaciją, kad viena iš federacijos išleistų knygų 2013 m. buvo dažniausiai skaitoma knyga jaunimo skyriuje kartu su Hario Poterio knygomis.

Brailio literatūra ne tik leidžia individualiai skaityti, bet tam nereikia ir jokių kitų prietaisų. Šiandien technologijos leidžia naudotis ir kitomis alternatyvomis, jos keičia mūsų įpročius, tačiau svarbu, kad nedingtų malonumas skaityti ir Brailio raštu. Tradicinės leidyklos vis daugiau leidžia audio knygų, o vaikų tarpe populiarėja kalbos išvestis kompiuteriuose. Taigi, federacija pabandė išleisti dvi knygas su CD diskais, kuriuose buvo muzika, garsai ir balsu perskaitytas tekstas. Šiuo metu su kita knyga planuojama pristatyti ir programėlę (*angl.* app), praturtinsiančią patį skaitymo procesą. Vis dėl to, visa tai kelia produkcijos kainą. Todėl paminima, jog būtų naudingiau telkti dėmesį į tradicines iliustruotas knygas su materialiais koliažais. Svarbu, jog knygos atspausdinimas Brailio raštu ar didesniais rašmenimis lytımajai knygai prideda papildomos vertės.

Paklausti apie Lietuvos perspektyvas gaminti ir eksportuoti lytımąsias knygas į Italiją, ekspertai atsakė, jog jie yra atviri tarptautiniam bendradarbiavimui. Teigė, jog tokio bendradarbiavimo tikslas būtų pagaminti estetišką ir ugdomąjį produktą žema, bet protinga kaina, kuri atitiktų tiek gamintojo, tiek pirkėjo lūkesčius. Ateityje bus paklausiausios dailios ir inteligentiškos knygos, realizuotos profesionalios iliustruotojų ir pedagogų komandos.

Apibendrinant, Italijoje vyrauja nereguliari masinė taktilinių knygų leidyba, kurią daugiausiai finansuoja Italijos nacionalinė neregijų federacija. Turint omenyje šalies ekonominę situaciją, ne daugelis fizinių asmenų gali įsigyti šių knygų dėl didelių kaštų. Daugiausiai knygos imamos bibliotekos. Didžiausias perspektyvas turi tos taktilinės knygos, kuriose yra šie komponentai: estetinis aspektas, pasakojimų bei bendra knygos kokybė. Ypač svarbu, jog šalis yra atvira tarptautiniam bendradarbiavimui.

Švedija

Statistiniai duomenys. Pagal 2013 metų duomenis, Švedijoje gyvena 9 120 000 žmonių (Nation Master, 2013). Iš jų maždaug 1 300 000 turi negalią, t.y. 14,25 proc. visų Švedijos gyventojų. Pagal ANED (Academic Network of European Disability experts) 2007-ųjų metų duomenis, 47,3 proc. iš visų neįgaliųjų yra vyrai, 52,7 proc. moterys. Pagrindinės neįgalumo formos yra: mobilumo sutrikimai (31,9 proc.); alergija (20,2 proc.); psichikos sutrikimai (9,3 proc.) bei klausos sutrikimai (8,6 proc.) (ANED, 2007).

Svarbu paminėti, jog skirtingi šaltiniai pateikia skirtingus duomenis apie aklųjų ir silpnaregių skaičių Švedijoje. Vienas šaltinis teigia, jog šalyje gyvena apie 120 000 silpnaregių ir 10 000 aklųjų. Silpnaregiai sudaro 1,32 proc., tuo tarpu neregiai sudaro 0,11 proc. visų Švedijos gyventojų (Funka Nu, 2014). Kitas šaltinis teigia, jog šalyje gyvena 175 000 silpnaregių, iš jų – 14 000 aklųjų (Lumano, 2014). Silpnaregiai sudaro 1,92 proc., o aklieji 0,15 proc. visų šalies gyventojų. Aklieji sudaro 1,07 proc., o silpnaregiai 13,46 proc. visų šalies neįgaliųjų. Svarbu paminėti, jog vos 800 neregijų švedų skaito Brailio raštu. Taip pat pateikiama informacija apie tai, jog Švedijoje, kaip ir kitose šalyse didžioji dauguma aklųjų, t.y. apie 75 proc. yra vyresni nei 65 metų amžiaus (SRF, 2004).

Vaikų ir jaunimo iki 19 metų bendra aklųjų ir silpnaregių skaičius siekia apie 3000. Tai sudaro maždaug 21,43 proc. visų Švedijoje gyvenančių aklųjų, 0,23 proc. visų neįgaliųjų ir 0,033 proc.

visų Švedijos gyventojų. Apie 10 proc., t.y. apie 300 silpnaregių vaikų yra ikimokyklinio amžiaus.

Svarbu paminėti, jog skirtingose šalyse neregų ir silpnaregių įtraukimo į darbo rinką procentas stipriai skiriasi. Vienose šalyse jis labai didelis, kitose ženkliai mažesnis. Palyginus su kitomis šalimis Švedijoje neregai ir silpnaregiai į visuomenę integruojami pakankamai gerai. Neregų ir silpnaregių nedarbingumo lygis siekia apie 66 proc. Tuo tarpu Rumunijoje 90 proc. aklųjų ir silpnaregių yra bedarbiai. Bendras Europos vidurkis – 75 proc. (EurActiv, 2012). Nors dirbančių neregų ir silpnaregių dalis Švedijoje yra gerokai didesnė, nei kitose Europos šalyse, tačiau vos 13 proc. dirbančiųjų dirba pilną darbo dieną, likusieji 87 proc. dirba nepilną darbo dieną.

Ekspertų išvados. Tyrimo metu įvykdyti pokalbiai su savo srities specialistais: didžiausios Švedijoje ir į asmenis su specialiaisiais poreikiais orientuotos leidyklos „MTM“ (*angl.* Swedish Agency of Accessible Media) atstove, nematantiems mokiniams pritaikytų knygų gamybos projekto vadovu iš SPSM (*šved.* Specialpedagogiska skolmyndigheten), daugiau nei dvidešimt metų (nuo 1992-ųjų metų) taktilinių knygų dizaino srityje dirbančia profesionalė, dirbusia tiek MTM, tiek SPSM bei kitų organizacijų atstovais.

Interviu rezultatai parodė, kad šalyje veikia du nacionaliniai taktilinių knygų leidėjai – MTM (*angl.* Swedish Agency of Accessible Media), leidžianti leidinius asmenims su specialiaisiais poreikiais, bei SPSM (*angl.* The National Agency for Special Needs Education and Schools) – agentūra, kuriojanti specialųjį ugdymą. Keletą knygų išleido ir Nacionalinė regos negalią turinčių asmenų federacija. Svarbu paminėti, jog šalyje nėra nei vieno komercinio pardavėjo, kuris pardavinėtų tik taktilines knygas. Yra keletas pardavėjų, kurie įprastų leidinių tarpe parduoda ir keletą šių knygų (dažniausiai tai būna leidiniai skirti 1-3 metų vaikams).

MTM leidyklos, spausdinančios taktilines knygas su integruotu koliažu, didelio šrifto tekstu bei Brailio raštu, atstovė teigia, jog kasmet leidykla išleidžia tris naujas knygas, kurių kiekvienos spausdinama apie šimtas kopijų, o per metus nuperkama 200-250 vienetų. Svarbu paminėti, jog Švedijoje dažniausiai taktiliniu metodu perleidžiamos paprastu raštu spausdintos knygos, t.y., retai rašomos naujos knygos ar istorijos. Dažniausiai pirmenybė teikiama nacionalinių motyvų turintiems leidiniams. Taip pat ekspertai teigė, jog tiek įvairios organizacijos, tiek bibliotekos dažniausiai įsigyja tik knygas pagamintas Švedijoje. Svarbiausia to priežastis – kalbos barjeras.

Paklausti, koku būdu vaikai gauna taktilines knygas, ekspertai mini tik skolinimąsi iš bibliotekų – tai populiariausias būdas skaityti taktilines knygas. Vis dėlto, fiziniai asmenys jas gali ir pirkti arba skolintis tiesiai iš MTM leidyklos, tačiau ši galimybė ekspertų neminama kaip itin dažna praktika. Be fizinių asmenų, MTM daugiausia leidinių parduoda bibliotekoms bei įvairioms organizacijoms. Kalbant apie mokomąją medžiagą – vadovėlius ir kt. mokyklos juos gali įsigyti iš SPSM. Taip pat ekspertai sakė, jog šalies knygynuose nėra atskirų skyrių, kuriuose būtų pardavinėjamos knygos skirtos neregams bei silpnaregiams, tačiau buvo paminėta, jog tokių knygų įmanoma įsigyti ir internetu.

Visi ekspertai vienbalsiai sutaria, jog didžiausias taktilinių knygų minusas – itin brangi jų gamyba. Vidutinė vienos knygos kaina pardavimui organizacijoms bei bibliotekoms gali siekti 1000 Švedijos kronų (110 eurų), tuo tarpu fiziniai asmenys tokias knygas gali įsigyti penkis kartus pigiau – už 200 Švedijos kronų (20 eurų). Tačiau nors knygos parduodamos pakankamai brangiai, šios

kainos neatspindi didelių gamybos kaštų. Skirtingų šalių praktika, taip pat ir Švedijos atvejis rodo, jog taktilinių knygų leidybos įgyvendinimas įmanomas tik su finansine parama. Taip pat svarbu paminėti, jog taktilines knygas neregiam vaikams gana sunku suprasti vieniems – prieš tai paveikslėliai turėtų būti paaiškinami.

Ekspertai nesusiduria su daug problemų. Tačiau visgi keletas jų buvo paminėta – sunku surasti tinkamų knygų su paveikslėliais, kurias būtų galima pritaikyti ir perleisti taktiliniu metodu, nes daugelyje iš jų yra per daug teksto ir per mažai vaizdinės medžiagos. Taip pat yra pakankamai mažai kvalifikuotų specialistų, kurie kokybiškai gamintų taktilinius paveikslėlius.

Populiariausi knygų tipai aklųjų ir silpnaregių tarpe – taktilinės iliustruotos knygos (TiB) bei koliažo knygos su Brailio ir parastu raštu. Pakankamai populiaros ir audio knygos. Paklausti apie kitas skaitymo formas neregiam vaikams, ekspertai sakė, jog šalyje labai populiaros audio knygos su tekstu. Tačiau kartu pabrėžė, jog Brailio rašto bei taktilinės knygos yra nesulyginamos su audio knygomis. Brailio rašto knygos daug svarbesnės, nes naudojant jį išmokstama kalba, rašyba, mokant Brailio raštą atsiveria didesnės galimybės integruotis į visuomenę, susirasti darbą ir kt.

Ypač palankiai vertinamos knygos, kuriose yra ir Brailio, ir reguliarus raštas. Tokios knygos ypač naudingos – tai vienas iš geriausių būdų integruoti nematantįjį su matančiaisiais. Šie leidiniai įdomūs tiek matančiajam, tiek aklajam. Matantysis gali pamatyti, o aklasis paliesti tuos pačius paveikslėlius, perskaityti tą pačią istoriją, sekti tą pačią siužetinę liniją, pažinti tuos pačius veikėjus – taip pasidalinti jausmais, potyriais, nuomonėmis su artimuoju, išgyventi tas pačias emocijas ir kt. Tėvai, draugai, giminaičiai gali skaityti neregiumi vaikui, aklasis gali skaityti matantiesiems – taip skatinama tarpusavio komunikacija, komandinis darbas.

Svarbu pastebėti, jog šiuo metu Švedijoje taktilinių knygų leidėjai ir platintojai priėjimą prie taktilinių knygų privatiems asmenims yra stipriai apriboję – tik negalią turintys asmenys (nebūtinai regėjimo negalią) ar jų artimieji gali įsigyti tokius leidinius.

Kalbant apie taktilinių knygų perspektyvą naujų technologijų laikais, ekspertai teigė, jog naujosios technologijos nepakeis taktilinių knygų, jų gamyba nesumažės, o priešingai – turėtų palengvinti tokių knygų gamybą – galimybė sukurti tam tikras duomenų bazes, iš kurių mokyklos galėtų parsisiųsti reikiamų taktilinių paveikslėlių, 3D technologijų panaudojimas ir kt. Paminima ir šių dviejų tipų kombinacija – taktiliniai paveikslėliai su audio paaiškinimais. Ekspertai pamini, jog ypač reikalingomis knygomis ateityje taps taktilinės knygos su tam tikrais ženklais, skirtos vaikams, turintiems kognityvinių sutrikimų.

Taip pat labai svarbi Švedijoje vykdoma iniciatyva, vadinama „Appelhylla“ (šved. obuolių lentyna). Tai Švedijos viešosiose bibliotekose esančios vadinamosios „Obuolio lentynos“, kuriose laikoma specialioji literatūra vaikams, dėl negalios negalintiems skaityti tradicinio spausdinto teksto. Tokiose lentynose galima rasti taktilinių knygų su paveikslėliais, knygų apie Brailio raštą, ženklų kalbos vadovėlių, kalbančiųjų bei video knygų. 2014 metais MTM leidyklos vykdytame bibliotekų specialiosios literatūros tyrime atskleista, jog daugiausia naujų mažųjų skaitytojų grupių prie specialiosios literatūros lentynų pritraukia kalbos stimuliavimo žaidimai bei taktilinės knygos (Börjesson, 2014).

Apibendrinant, Švedijoje populiariausias būdas skaityti taktilines knygas, skolinantis jas iš bibliotekų. Kitokios praktikos nėra labai paplitusios. Knygos retai perkamos fizinių asmenų dėl didelės jų kainos. Taip pat Švedijoje dažniausiai pirmenybė teikiama nacionalinių motyvų turintiems taktiliniams leidiniams. Šalies organizacijos bei bibliotekos dažniausiai įsigyja knygas pagamintas Švedijoje, tačiau to priežastis – kalbos barjeras, užsienio kalbomis parašytų knygų poreikis mažas. Ypač vertinamos knygos šalyje tos, kuriose yra ir Brailio, ir reguliarus raštas.

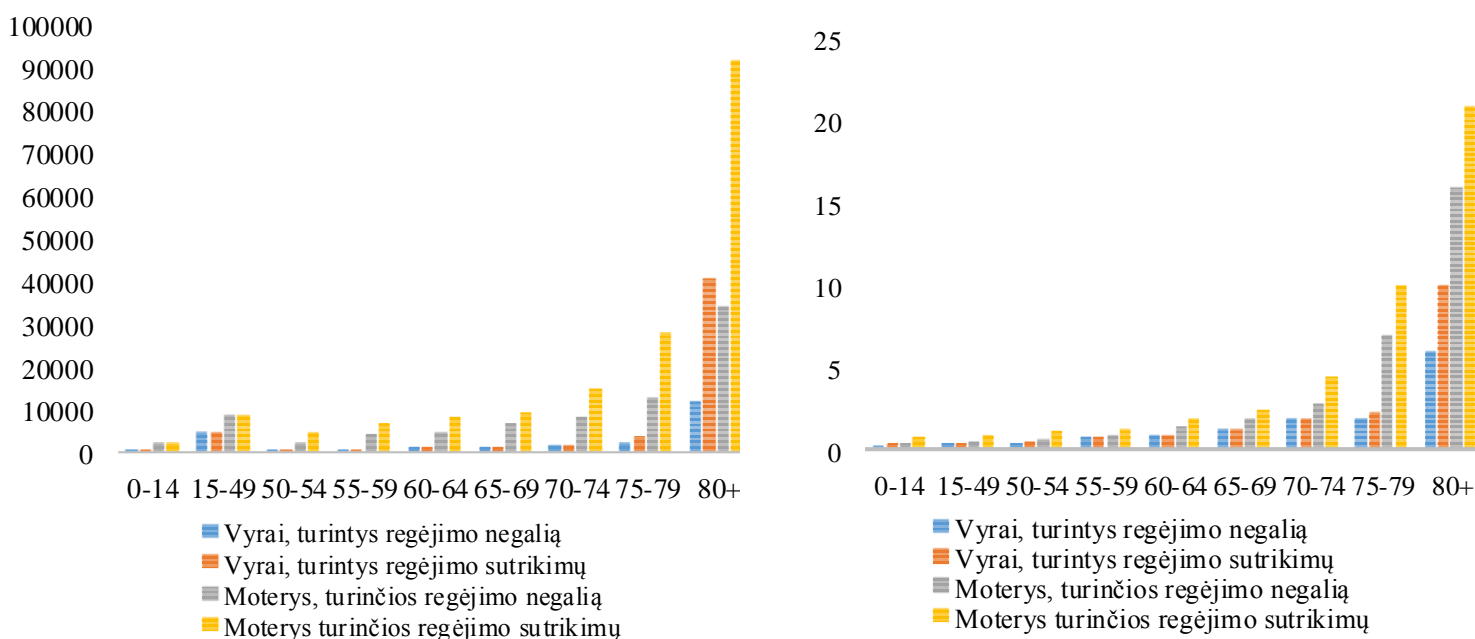
Nyderlandai

Statistiniai duomenys. Pagal 2005-ųjų metų VISION 2020 Netherlands tyrimo duomenis, Nyderlanduose gyvena maždaug 63 000 aklųjų, 168 000 silpnaregių. Šalyje gyvena maždaug 16 700 000 žmonių. Taigi neregiai sudaro 0,38 proc., tuo tarpu silpnaregiai – 1 proc. visų šalies gyventojų. Šalyje yra ne mažiau 321 000 žmonių, turinčių regėjimo negalią, o tai sudaro 1,92 proc. visų šalies gyventojų. Kaip ir daugumoje Europos bei pasaulio šalių, didžioji dauguma (85 proc.) regėjimo sutrikimus turinčių Nyderlandų gyventojų yra vyresni nei 50 metų (Vision 2020 Netherlands, 2005).

Pav. 1 pateikta informacija apie Nyderlandų gyventojų neregį ir silpnaregių pasiskirstymą pagal amžiaus grupes ir lytį 2009–aisiais metais.

Matyti, jog daugiausiai neregį ir silpnaregių yra amžiaus grupėje nuo 80 metų. Šioje amžiaus grupėje silpnaregių moterų yra maždaug 90 000, silpnaregių vyrų – maždaug 38 000. Neregį moterų – maždaug 30 000, o neregį vyrų maždaug 10 000.

1 paveikslas. Aklųjų ir silpnaregių skaičius 2009 metais pagal amžiaus grupę ir lytį.
Šaltinis: VISION 2020 Netherlands.

Kalbant apie jauniausią amžiaus grupę, t.y. 0–14 metų amžiaus vaikus, matyti, jog bendrai aklųjų yra apie 4 600. Iš jų – maždaug 3400 mergaičių ir maždaug 1200 berniukų. Aklieji vaikai sudaro

apie 0,028 proc. visų Nyderlandų gyventojų.

0-14 metų amžiaus grupėje yra maždaug 4300 silpnaregių. Iš jų apie 3300 mergaičių ir 1000 berniukų. Silpnaregiai vaikai sudaro apie 0,026 proc. visų Nyderlandų gyventojų. Įdomu tai, jog aklųjų vaikų yra daugiau nei silpnaregių, nors vėliau ši proporcija stipriai pasikeičia – silpnaregių skaičius tiek moterų, tiek vyrų tarpe vyresnėse grupėse, t.y. 15–49, 50–54, 55–59, 60–64, 65–69, 70–74, 75–80, 80 ir vyresni, yra ženkliai didesnis nei neregijų. Kalbant apie antrąją amžiaus grupę, t.y. 15–49 metus, tiek neregijų, tiek silpnaregių vyrų skaičius labai panašus – maždaug 6000. Moterų neregystė ir silpnaregystė išlieka didesnė nei vyrų visose amžiaus grupėse. 15–49 metų tiek aklų, silpnaregių moterų yra maždaug 10 000. Tuo tarpu toje pačioje amžiaus grupėje yra apie 6 000 aklų ir neregijų vyrų.

Ekspertų išvados. Siekiant išsiaiškinti taktilinių knygų leidybos situaciją Olandijoje buvo nuspręsta susisiekti su svarbiausia šalies inovatyvių leidybinių produktų leidykla „Dedicon“. Ši leidykla yra pirmaujanti Olandijoje, bendradarbiauja su Kultūros ministerija. „Dedicon“ tiekia knygas į mokyklas, kitas viešąsias bibliotekas ir gamina taktilinius produktus pagal individualius užsakymus. Šios organizacijos ekspertai šiuo metu yra įsitraukę ir į kitą svarbų projektą, susijusį su taktiliniais leidiniais – „Voeljeboekje“. Šio projekto idėja yra biblioteka, kuri suteikia galimybę 2–8 metų regėjimo sutrikimų turintiems vaikams pasiskolinti taktilinių knygelių ir taip geriau pažinti pasaulį.

Olandijoje vaikiškų taktilinių knygų paklausa nėra didelė. Visgi taktilinės knygelės vaikų yra mėgstamos, ypač dėl to, kad galima jas paliesti ir pajauti. Olandijoje yra vos keletas vietų, iš kurių galima pasiskolinti taktilinių knygų. Tai yra jau minėta biblioteka „Voeljeboekje“ ir taktilinių knygų leidykla vaikams „Leminscaat“, kur knygeles galima įsigyti. Šios organizacijos dirba būtent su vaikiškais tokio pobūdžio leidiniais. Be šių organizacijų buvo paminėta, jog taktilinių knygelių gamyba užsiima patys tėvai. Dažniausiai knygelės būna siuvas ar klijuojamos. Savo rankdarbiais tėvai dalinasi su kitais tėvais, ir tai yra vienintelė ne internetinė erdvė Olandijoje, kur galima pasiskolinti taktilinę vaikišką knygelę. Interviu metu ekspertai paminėjo tik internetines svetaines, kuriose galima įsigyti ar pasiskolinti tokio pobūdžio knygas.

Didžiausia taktilinių leidinių problema buvo įvardinta tokia, kad dalis taktilinių knygų yra gaminamos užsienyje, ten jos yra išverčiamos į olandų kalbą. Taigi didžiausi sunkumai yra taisyklingai išversti tekstą ir laiko sąnaudos, kurios yra skiriamos taktilinių knygelių gamybai. Kartais atsitinka taip, jog knygų, kurios yra pagamintos užsienyje, taktiliniai paveikslėliai vaikams nėra aiškiai suprantami. Tokiu atveju, leidyklai kreipiantis į užsienį, dėl to, kad būtų pakeistos iliustracijos, knygelių gamintojai dažnai atsisako ką nors pakeisti. Taip pat didelė problema yra taktilinių knygų kaina, kuri dažnai yra didelė.

Kalbėdami apie knygelių paklausą Olandijoje „Dedicon“ ekspertai teigė, kad praeitais metais jų leidykla bendradarbiaudama su kitomis organizacijos išleido maždaug 30 vaikiškų taktilinių knygelių. Tuo tarpu „Lemniscaat“ kas du metus išleidžia po vieną taktilinę knygelę skirtą vaikams. Taktilinės knygelės paprastai būna labai remiamos privačių organizacijų, dėl to jų kaina nedaug skiriasi nuo savikainos, jeigu kalbant konkrečiau – „Lemniscaat“ vidutinė taktilinės knygos kaina yra apie 39 eurus.

Labiausiai vaikų vertinamos knygelės yra tos, kur galima aiškiai pajauti ir paliesti paveikslukus. Knygelės, kuriose yra vystoma istorija, ir iliustracijose kūrybingai perteikta jos interpretacija. Taip pat vertinamos taktilinės knygelės, kuriose yra parašyta reginčiųjų ir nereginčiųjų raštu. Tokiu būdu artimieji gali neregiumi skaityti knygas.

Olandijoje būdami šešerių ar septynerių metų vaikai mokyklose pradeda mokytis skaityti Brailio raštu. Vaikams mokytis iš taktilinių knygelių yra labai svarbu, kadangi, skaitant neregys susikuria vaizdinį apie pasaulį. Tokiu būdu neregintysis pažįsta pasaulį, supranta žodį ir jo reikšmę. Tuo tarpu skaitant tik Brailio raštu, arba klausantis audio įrašų, vaikai nesusidaro pasaulio vaizdinio, jie neišnaudoja visų suvokimo galimybių, kaip tai daro skaitydami taktilines knygeles.

Siekiant, kad vaikai galėtų pajauti ir pažinti pasaulį per taktilines iliustracijas, dėmesys telkiamas ties taktilinėmis iliustracijomis – iliustracijų originalumu, medžiagų tekstūra ir kokybe. Bendradarbiaujant su užsienio leidyklomis svarbu, kad Brailio raštu parašytas tekstas būtų aiškus ir suprantamas. Šalyje yra ganėtinai nedaug vietų, iš kurių galima pasiskolinti ar nusipirkti vaikiškų taktilinių leidinių. Dėl to šie vaikams skirti inovatyvūs leidiniai labai aktualūs Olandijoje ir leidykla mielai bendradarbiauja su užsienio šalimis.

Apibendrinant, didžioji dalis taktilinių leidinių Nyderlanduose yra pagaminti kitose šalyse. Dėl to atsiranda nemažai problemų dėl tinkamo vertimo. Nors Nyderlanduose vaikiškų taktilinių knygų paklausa nėra didelė, tačiau svarbu paminėti, jog šalyje yra ganėtinai nedaug vietų, iš kurių galima pasiskolinti ar nusipirkti vaikiškų taktilinių leidinių. Dėl to vaikams skirti inovatyvūs taktiliniai leidiniai, su originaliomis bei kokybiškomis iliustracijomis, suprantamu ir aiškiu Brailio raštu yra labai aktualūs Nyderlanduose ir leidykla mielai bendradarbiautų su užsienio šalimis gebančiomis teikti tokias paslaugas.

Vokietija

Statistiniai duomenys. Vokietijos statistikos departamento duomenimis, 2012-aisiais metais šalyje gyveno 80 523 746 žmonių (Statistische Amter, 2012). Svarbu paminėti, kad duomenys skirtinguose šaltiniuose stipriai skiriasi. Vokietijos aklųjų ir silpnaregių federacija pateikia Pasaulio Sveikatos Organizacijos (WHO) duomenis, pagal kuriuos teigiama, jog Vokietijoje gyvena 1 200 000 aklųjų ir silpnaregių žmonių, o tai sudaro 1,49 proc. visų Vokietijos gyventojų (WHO, 2010).

Vokietijos aklųjų sąjunga pateikia kiek kitokius skaičius. Pasak jų, šalyje yra maždaug 150 000 aklųjų ir 500 000 silpnaregių žmonių. Tai sudaro 0,18 proc. ir 0,62 proc. visų šalies gyventojų (DBSV, 2005). Šalyje suskaičiuojama apie 3500 aklų 0–15 metų amžiaus vaikų, o tai sudaro 0,004 proc. visų Vokietijos gyventojų. Šiuo metu šalyje yra apie 15 000 silpnaregių mokinių (Woche des Sehens, 2012).

Pirmojoje amžiaus grupėje, t.y. 0–18 metų, neregijų yra 8 700, o tai sudaro 6 proc. visų neregijų. Antroje amžiaus grupėje aklųjų yra 10 150 (7 proc.), trečiojoje – 24 650 (17 proc.), ketvirtojoje – 46 400 (32 proc.). Daugiausiai neregijų yra amžiaus grupėje nuo 80 metų – 55 100 (38 proc.) (Woche des Sehens, 2012). Žemiau esančioje lentelėje pateikiami duomenys apie Vokietijos neregijų pasiskirstymą pagal amžiaus grupes.

2 lentelė. Vokietijos neregijų pasiskirstymą pagal amžiaus grupes.

Amžiaus grupė	Neregijų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes	Neregijų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes (proc.)
<18	8700	6
18-30	10150	7
30-60	24650	17
60-80	46400	32
>81	55100	38

Šaltinis: *Woche des Sehens, 2012.*

Apibendrinant, Vokietijoje masinės taktilinių knygų gamybos nėra. Kadangi Brailio knygos yra labai didelės, aklieji ir silpnaregiai dažniausiai jas skolinasi iš bibliotekos, knygynuose šios knygos perkamos retai. Svarbu paminėti, jog dažniausiai visos bibliotekos šalyje paslaugas akliems teikia nemokamai, kai kurios suteikia galimybę knygas nusipirkti – taip knygos, audio įrašai ir visi kiti neregiams skirti leidiniai yra pasiekiami kiekvienam aklajam, bet kuris norintis gali tuo pasinaudoti.

Ekspertų išvados. Ekspertų teigimu, Vokietijoje masinės taktilinių knygų gamybos nėra. Šių knygų aprūpinimu užsiima ne pelno siekianti Vokietijos organizacija „Anderes Sehen“. Nuo 2012 metų „Anderes Sehen“ prašymų taktilines knygas Vokietijai gamina prancūzų ne pelno siekianti organizacija „Les Doigts Qui Rêvent“ („Dreaming Fingers“). Per šį laikotarpį sutarta dėl 12 skirtingų knygų dviejų šimtų vienetų tiražu pagaminimo. Šių knygų platinimu Vokietijoje užsiima kitas Vokietijos leidėjas pavadinimu „Kolibri“.

Taip pat taktilinių knygų gamyba užsiima organizacija „Deutscher Blinden - und Sehbehindertenverband e.V. (DBSV)“ „DBSV“ pagamina po dvi naujas taktilines knygas ir parduoda apie 200 vienetų per metus. Ekspertai nurodė, jog vidutinė tokios knygos kaina Vokietijoje – 50 eurų. Iš viso per metus Vokietijoje pagaminama apie 4 naujas taktilines knygas.

Pasiteiravus apie taktilinių knygų gavimo, įsigijimo būdus, ekspertai minėjo, jog tėvai, mokyklos, aklių ir silpnaregių centrai knygas perka skolinasi bibliotekose. Egzistuoja ir praktika šeimoms dalintis knygomis tarpusavyje. Dėl mažo taktilinių knygų tiražo šių knygų sunku rasti knygynuose ar panašios specifikos prekybos vietose, tačiau galima kreiptis į organizacijas, kurios užsiima šių knygų platinimu: „EVEIL“, „Anderes Sehen“, „Deutsche Blindenstudienanstalt e. V“, „Deutsche Zentralbücherei für Blinde (DZB)“.

Ekspertai pritaria, jog labai svarbi taktilinės knygos kokybė. Tokios knygos gamyba reikalauja ilgo ir atsakingo proceso bei didelių lėšų. Pastaruosius veiksnius ekspertai įvertina kaip labiausiai apsunkinančius taktilinių knygų gamybą.

Vokietijoje Brailio rašto pažinimo pradedama mokyti nuo 4 metų. Vėliau skaitymo ir rašymo vaikai mokosi mokyklų pradinėse klasėse. Tai labai svarbu vaiko raidai: skaitymas pirštais skatina kalbinių reikšmių, konteksto, formos suvokimą.

Ekspertai teigia, jog regėjimo sutrikimų turintys vaikai turi tokį patį priėjimą prie literatūros kaip ir matantieji, o taktilinės knygos yra įdomios ir patrauklios visiems vaikams. Taktilinių knygų universalumas – vienas iš didžiausių šių knygų pliusų: taktilines knygas gali skaityti tiek neregiai, tiek matantys vaikai, o taip pat į šį procesą gali įsitraukti ir vaikų tėvai, todėl taktilinė knyga tampa puikia komunikacijos priemone tarp regėjimo sutrikimų turinčių tėvų ir jų vaikų. Taip pat svarbu paminėti, jog populiarių knygų pergaminimas į taktilines knygas suteikia galimybę vaikams pažinti bendrą kultūrą.

Apklaustųjų teigimu, kol kas masine gamyba užsiimančios įmonės nerodo didelio susidomėjimo taktilinėmis knygomis, o naujų technologijų kontekste sunku tikėti, jog taktilinės knygos bus gaminamos masiškai. Tikimasi, jog naujosios technologijos šiuo atžvilgiu gali patobulinti šių knygų gaminimo technologijas, kas paverstų gamybą lengvesne.

Kaip teigia ekspertai, Brailio raštas yra ir bus viena iš svarbiausių priemonių mokytis akliesiems, todėl geros kokybės taktilinės knygos vokiečių kalba visuomet turės paklausą. Apibendrinant, Vokietijoje masinės taktilinių knygų gamybos nėra, todėl dalis taktilinių knygų užsakomos iš kitų šalių. Taip pat sudaryta galimybė skolintis knygas aklųjų bibliotekose. Svarbu paminėti, jog dažniausiai visos bibliotekos šalyje paslaugas akliesiems teikia nemokamai, kai kurios suteikia galimybę knygas nusipirkti – taip knygos, audio įrašai ir visi kiti neregiam skirti leidiniai yra pasiekiami kiekvienam aklajam, bet kuris norintis gali tuo pasinaudoti.

Taktilinių leidinių leidybos situacija Lietuvoje

Siekiant giliau bei išsamiau išanalizuoti taktilinių leidinių leidybos situaciją Lietuvoje, buvo pasitelktas ekspertinio interviu metodas. Tyrimo metu buvo apklausti neregijų interesus atstovaujančių ir leidyba užsiimančių organizacijų ekspertai iš Lietuvos.

Ekspertai paminėjo, jog Lietuvoje yra keturi pagrindiniai Brailio rašto bei taktilinių knygų leidėjai – Lietuvos aklųjų biblioteka, „Mūsų žodis“ (VšĮ, „Brailio spauda“), UAB „Brailio knyga“ bei Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centras, tačiau jie leidžia tik vadovėlius. Taip pat buvo paminėta, jog kartais taktilinės knygos išleidžiamos aklųjų mokyklose. Tikslaus Lietuvoje išleistų knygų skaičiaus ekspertai nepateikia. Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centras per metus išleidžia vadovėlius Brailio raštu bendru 559 egzempliorių tiražu. Aklųjų bibliotekoje išleistų vienetinių grožinių knygų didžiausias tiražas – 13.

Ekspertai teigė, jog šalyje leidžiamos tiek grožinės literatūros knygos, tiek vadovėliai. Vaikams leidžiamos pasakos, populiariųjų rašytojų knygos („Haris Poteris“, „Saulėlydis“ ir kt.), tačiau tokios knygos dažniausiai būna neilustruotos. Ypač dažnai leidžiamos knygos ir su Brailio raštu, ir su iliustracijomis. Vis dažniau leidžiamos ir audio knygos.

Kalbant apie knygų skirtų akliesiems ir silpnaregiams paklausą ekspertai teigė, jog Brailio rašto bei taktilinių knygų paklausa yra gana didelė. Aklieji vaikai gana noriai skaito knygas. Ypač tokios knygos reikalingos iki 11 klasės – vyresnėse klasėse šios knygos nėra tokios populiarios, kaip jaunesnėse. Vyresni vaikai pradeda naudoti kompiuterius, audio knygas ir kt.

Kaip ir kitose šalyse, dažniausiai aklieji vaikai knygas gauna iš bibliotekų. Buvo paminėta, jog tėvai gali savo vaikui nupirkti tokių knygų, padaryti prabangią biblioteką, tačiau tokia praktika nėra paplitusi. Visi leidėjai knygas atiduoda į Lietuvos aklųjų biblioteką. Biblioteka turi filialus didžiuosiuose Lietuvos miestuose: Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje ir Ukmergėje. Taip pat yra kilnojamosios bibliotekėlės. Taip skaitytojai yra aprūpinami knygomis visoje šalyje.

Svarbu paminėti, jog neregiamis ir silpnaregiams skirtų knygų nusipirkti knygynuose galimybės nėra, tačiau ekspertai pabrėžia, jog ir pirkėjų šioms knygoms praktiškai nebūtų. Knygos yra ypač brangios – viena Brailio knyga kainuoja apie 150 Lt. Leidybinio lanko (t.y. apie 40 000 spaudos ženklų) kaina svyruoja nuo 600 Lt iki 800 Lt. Knygos kaina priklauso ir nuo tiražo – kuo jis mažesnis, tuo kaina didesnė. Kitas argumentas, kodėl šių knygų neperka – jos užima daug vietos. Pavyzdžiui, Brailio raštu išleista viena knyga lietuvių kalba „Haris Poteris“ sudaro 7-8 storų knygų, kurių viena kainuotų apie 150 Lt.

Ekspertai teigia, jog didžiausia problema su kuria jie susiduria – finansavimas. Knygos, jų gamyba yra brangi ir tai sunkiai įmanoma be rėmėjų pagalbos. Jeigu leidėjai turėtų didesnį finansavimą, galėtų išleisti daugiau įvairesnių knygų su iliustracijomis.

Nors naujųjų technologijų laikais Brailio rašto reikšmė šiek tiek sumažėjo, ekspertai teigė, jog jis visada išliks svarbus. Nors vis dažniau naudojama jo alternatyva – audio knygos, tačiau Brailio rašto jos išstumti negali. Lygindami Brailio rašto ir taktilines knygas su audio knygomis, ekspertai minėjo, jog mokėti jį kiekvienam aklajam yra didelis privalumas – klausant tik audio knygų, neregiai liktų beraščiais, o tai juos atskirtų nuo darbo rinkos. Taip pat perskaitytas tekstas įsidėmimas greičiau, nei išgirstas. Tačiau ekspertai įvardija ir du pagrindinius šio rašto trūkumus – didelis formatas ir šiek tiek lėtesnis skaitymo tempas, nei klausant audio knygų.

Geriausios knygos akliesiems – iliustruotos knygos su Brailio raštu bei padidintu reginčiųjų šriftu. Ekspertai teigė, jog tokios knygos puikiai suburia šeimą, draugus – regintieji gali skaityti kartu su neregiais ir kartu dalintis jausmais, emocijomis. Taip pat ypač svarbu, kad knygoje būtų iliustracijų – neregiumi sunku apibūdinti tam tikrą gyvūną, paukštį ar daiktą. Kartais jam gali daiktą duoti į rankas, tačiau yra tokių dalykų, kurių pačiuoipinėti nepavyktų. Dėl to ypač svarbu, kad neregys galėtų pasaulį pažinti iliustracijų pagalba.

Kalbant apie eksportą į užsienio šalis, ekspertai neturėjo vieningos nuomonės. Vieni ekspertai teigė, kad taktilinių knygų su paveikslėliais trūksta tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Tačiau buvo atsižvelgta ir į tai, jog dažniausiai kiekviena šalis turi savo draugijas, savo bibliotekas, aklųjų nėra tiek daug, dėl to ir didelės paklausos nėra. Svarbu paminėti, jog kalbos barjeras – pagrindinė ekspertų įvardinta kliūtis eksportuojant knygas į užsienį.

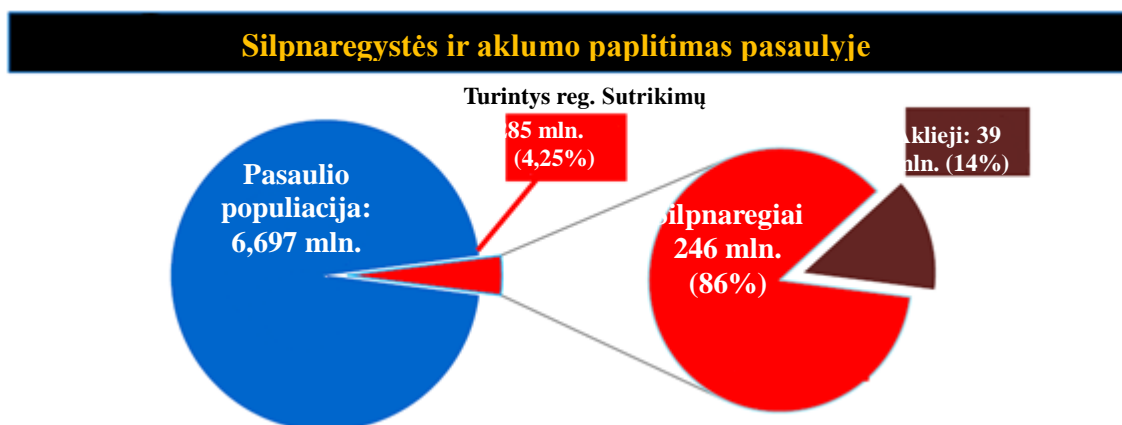
Apibendrinant, Lietuvoje aklieji vaikai noriai skaito Brailio rašto bei taktilines knygas. Ypač tokios knygos reikalingos iki vienuoliktos klasės. Kaip ir kitose šalyse, dažniausiai aklieji vaikai knygas gauna iš bibliotekų. Šios knygos yra perkamos ypač retai dėl didelės kainos ir dėl laikymo galimybių namuose. Tinkamiausios knygos vaikams, turintiems regėjimo negalią – iliustruotos knygos su Brailio raštu bei su padidintu reguliariuoju šriftu.

Bendra taktilinių leidinių leidybos pasaulyje apžvalga

Tyrimo pradžioje buvo apibrėžta keturių užsienio šalių analizė, tačiau reikia pripažinti, jog būtina atsižvelgti į bendrą taktilinių knygų gamybos situaciją Europoje ir kituose kontinentuose.

Pasaulio Sveikatos Organizacija (WHO) pateikia 2010-ųjų metų duomenis (WHO, 2010) apie silpnaregystės ir aklumo paplitimą pasaulyje. Tyrimas buvo atliktas šešiuose pasaulio regionuose (Afrikos regionas, Amerikos regionas, Rytų Viduržemio jūros regionas, Europos regionas, Pietryčių Azijos regionas ir Vakarų Ramiojo vandenyno regionas), trejose amžiaus grupėse (0-14 metų, 15-49 metų ir 50 metų ir vyresni).

Remiantis šiais duomenimis matyti, jog 2010-aisiais metais pasaulyje gyveno 6 697 000 000 žmonių, iš jų – 285 000 000 (4,25 proc.) turi regėjimo sutrikimų (*angl.* visually impaired). Tuo tarpu iš 285 000 000 regėjimo sutrikimus turinčių žmonių – 246 000 000 (86 proc.) silpnaregių (*angl.* low vision) ir 39 000 000 (14 proc.) aklių (*angl.* blind) (žr. 2 paveikslą). Silpnaregių žmonių populiacija sudaro 3,65 proc., o aklių – 0,58 proc. visos pasaulio žmonių populiacijos (WHO, 2010).

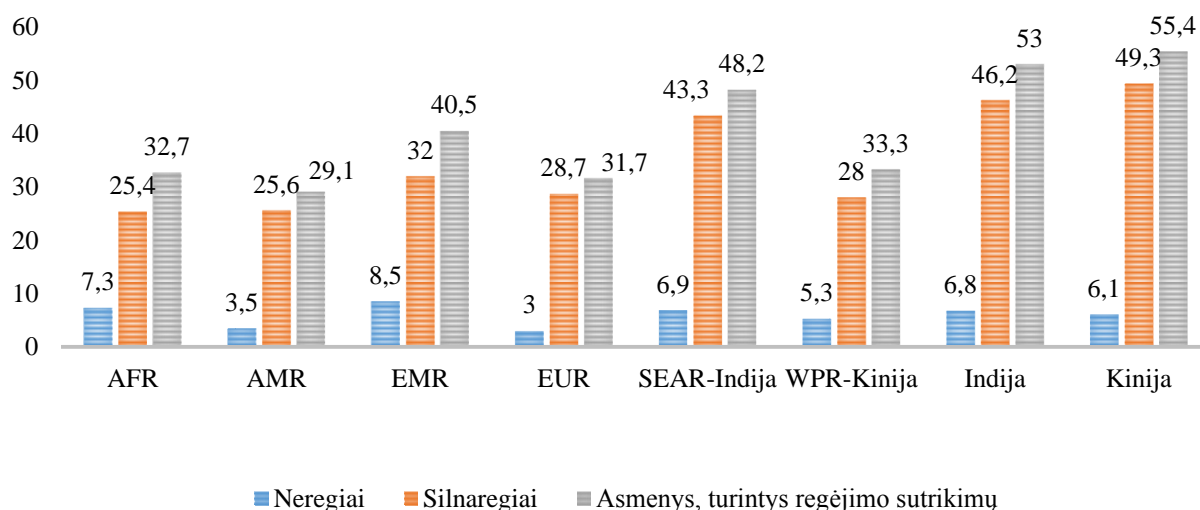
2 paveikslas. Silpnaregystės ir aklumo paplitimas pasaulyje.
Šaltinis: WHO, 2010.

Svarbu paminėti ir tai, jog šis reiškinys nuolat auga. Kasmet pasaulyje apanka maždaug 8 milijonai žmonių, o kasmet miršta maždaug 6 milijonai (Vision 2020, Netherlands, 2005). Taigi prognozuojama, jog 2020 metais pasaulyje neregijų skaičius gali išaugti iki 76 mln. Visame pasaulyje tiesioginės išlaidos akliems siekia 25 mlrd. JAV dolerių per metus, o įtraukiant ir netiesiogines išlaidas ši suma gali padvigubėti ar net patrigubėti.

Pasaulyje yra 1 400 000 aklių vaikų (Vision 2020, 2002). Vienas milijonas iš jų gyvena Azijoje ir Afrikoje. Neregijų vaikų paplitimas svyruoja nuo 0.3/1000 išsivysčiusiose šalyse iki 1.5/1000 besivystančiose šalyse. Kasmet pasaulyje apanka apie 500 000 vaikų. Tai reiškia, kad vidutiniškai apanka po vieną vaiką per minutę. Svarbu, jog didžioji dauguma vaikų gimsta akli arba apanka iki penktųjų savo gyvenimo metų. Apie 40 proc. vaikystėje apakusių vaikų gali būti išgydomi. Svarbu paminėti, jog vos 10 proc. aklių vaikų turi galimybę mokytis. Likusieji 90 proc. dažniausiai būna neraštingi (WHO, 2010).

Kalbant apie Europą, šiame kontinente gyvena 2 550 000 neregijų, 23 800 000 silpnaregių žmonių, o jie bendrai sudaro 26 350 000 regėjimo sutrikimus turinčių žmonių. Taigi, vidutiniškai 1 iš 30 europiečių yra silpnaregis arba netekęs regėjimo dėl vienokių ar kitokių priežasčių. Tačiau kaip ir visame pasaulyje, dažniausia stiprių regos sutrikimų priežastis – senatvė. Vienas iš trijų senjorų vyresnių nei 65 metai susiduria su regėjimo netekimu, tuo tarpu net 90 proc. visų regėjimo sutrikimus turinčių žmonių Europoje yra virš 65 metų amžiaus. Svarbu paminėti ir tai, jog Europoje vidutinis aklųjų ir silpnaregių žmonių nedarbingumo lygis siekia net 75 proc. (Euroblind, 2014).

Kalbant apie atskirus pasaulio regionus matyti, jog silpnaregystės ir aklumo geografinis pasiskirstymas nėra tolygus. Didžiausias aklųjų žmonių skaičius vienam milijonui gyventojų tenka Rytų Viduržemio jūros regionui, t.y. tokios šalys kaip Iranas, Omanas, Pakistanas, Katras (8 500 milijonui gyventojų), o didžiausias silpnaregių skaičius tenka Kinijai (49 300 milijonui gyventojų). Tuo tarpu mažiausiai aklųjų – Europoje (maždaug 3 000 milijonui gyventojų), mažiausiai silpnaregių – Afrikos regione (25 400 milijonui gyventojų) (WHO, 2010).

3 paveikslas. Atskirų pasaulio regionų aklųjų, silpnaregių ir sutrikusio regėjimo žmonių pasiskirstymas. Šaltinis: WHO, 2010.

Lyginant duomenis pagal amžiaus grupes matyti, jog mažiausiai aklųjų yra pirmoje amžiaus grupėje (0–14 metų) – 1 421 000, silpnaregių – 17 518 000 žmonių. Kalbant apie antrąją amžiaus grupę (15–49 metų) matyti, jog aklųjų šioje grupėje yra 5 784 000, o silpnaregių – 74 463 000 žmonių. Trečioje amžiaus grupėje (50 metų ir vyresni) palyginus su kitomis grupėmis, matyti, jog tiek aklųjų – 32 160 000, tiek silpnaregių – 154 043 000, yra daugiausia (WHO, 2010).

3 lentelė. Aklyjų, silpnaregių ir sutrikusio regėjimo žmonių pasiskirstymas pagal amžiaus grupes.

Amžius	Populiacija (milijonais)	Neregiai (milijonais)	Silpnaregiai (milijonais)	Turintys regėjimo sutrikimų
0-14	1848,5	1,421	17,518	18,939
25-49	3548,2	5,784	74,463	80,248
50+	1340,8	32,16	154,043	186,203
Iš viso:	6737,50	39,365 (0,58 proc.)	246,024 (3,65 proc.)	285,389 (4,24 proc.)

Šaltinis: WHO, 2010.

Svarbu paminėti ir tai, jog aklumas ir silpnaregystė – problemos, stipriau pasireiškiančios besivystančiose pasaulio šalyse. 90 proc. aklyjų gyvena besivystančiose ir tik 10 proc. išsivysčiusiose pasaulio šalyse (Vision 2020 Netherlands, 2005).

Organizacijos ir projektai. Kaip matyti iš ekspertinių interviu, labai svarbi yra organizacijų komunikacija. Kalbama tiek apie pačios šalies vidinę komunikaciją, tiek bendradarbiavimą su kitomis šalimis. Ši komunikacija padeda užtikrinti kokybiškos taktilinės knygos gamybą dalinantis žiniomis bei skatinant tobulėjimą. Dėl šios priežasties vertinga semtis patirties iš užsienio organizacijų bei kurti taktilinių knygų gamybos ateitį kartu.

Vienas iš būtų bendradarbiauti – dalyvavimas tarptautiniuose projektuose, tokiuose kaip „Typhlo & Tactus“. Šio projekto pagrindiniai tikslai: naudojant iliustruotas taktilines knygas skatinti regėjimo negalią turinčių vaikų integraciją į tą pačią kultūrinę terpę kaip ir matančiųjų vaikų; kooperuotis su kitomis Europos šalimis ir dalintis patirtimi; padėti Europos šalims vystyti taktilinių knygų gamybą; remiantis atliktais tyrimais gerinti taktilinių knygų kokybę; suteikti galimybę akliems vaikams prieiti prie bendro Europos kultūrinio paveldo; pardavinėti taktilines knygas už prieinamą kainą (15,25 eur) visoje Europoje (Claudet, 2009, p. 134). Tai ne pelno siekiantis projektas, kurio pradžia laikomas Phillipe Claudet ir Patricia Richard organizuotas 1999 metų tarptautinis seminas *Learn to read? Yes, but what?*, kurio metu pripažinta, jog taktilinių knygų labai trūksta. To pasekoje išsivystė konkurso idėja: teikti kasmetinį apdovanojimą už geriausią rankomis pagamintą taktilinės knygos prototipą. Kiekvienais metais teisėjų komanda, sudaryta iš regėjimo negalią turinčių ir matančių narių, išrenka dvi-tris geriausius taktilinės knygos prototipus ir šių knygų autorius apdovanoja (Claudet, 2009, p.118).

Jungtinėje Karalystėje gyvuojančios bibliotekos „Clear Vision“ atstovų teigimu, taktilinių knygų gamyba yra sudėtingas ir daug laiko reikalaujantis procesas, kurio gamybos kaštai Jungtinėje Karalystėje itin dideli. Dėl šios priežasties biblioteka neužsiima masine gamyba (Claudet, 2009, p. 47). „Clear Vision“ bibliotekoje šiuo metu yra sukaupta daugiau nei 13 000 vaikams, turintiems regėjimo sutrikimų, skirtų knygų. Šias knygas parsisiųsdami paštu gali skolintis regėjimo negalią turinčių vaikų tėvai.

Vienas iš pagrindinių taktilinių knygų masinės gamybos centrų – Prancūzija. Iki šiol yra sunku tiek mažesnėms, tiek didesnėms šalim užsiimti masine produkcija dėl didelių šių knygų gamybos

kaštų. Tampa pigiau nusipirkti knygą (nors ir brangiai) iš užsienio gamintojo, nei kurti knygas patiems. Vidutiniška knygos pagaminimo kaina (Prancūzijoje): 150.00 eurų. Pardavimo kaina: 66 eurai, o per metus Prancūzijoje vidutiniškai parduodama 2500 - 3500 taktilinių knygų. „Dreaming Fingers“ – 1993 m. Philippe Claudet ir keturių neregijų vaikų tėvų Prancūzijoje įkurta ne pelno siekianti organizacija, kuri užsiima masine taktilinių knygų gamyba, bei šių knygų tiekimu.

Ekspertų teigimu, viena iš daugiausiai taktilinių knygų pagaminančių šalių - Pietų Afrika. Vienas šios šalies organizacijų – projektas „I read with my hands“. Šioje organizacijoje dirbanti Lynette Rudman pati kuria ir gamina taktilines knygas bei eksportuoja į kitas užsienio šalis pagal užsakymus.

„The National Federation of the Blind“ yra pati didžiausia Jungtinėse Amerikos Valstijose esanti organizacija, į kurią yra įsitraukę apie 50000 narių. Maždaug 60 metų ši organizacija yra pagrindinė, kuri padeda neregijams ir regėjimo sutrikimų turintiems asmenims. Pagrindinis organizacijos tikslas yra visiška neregijų integracija į visuomenę. Dėl šios priežasties, organizacija stengiasi dėl to, kad akliesiems būtų suteikta galimybė save išreikšti ir jie imtų savimi labiau pasitikėti, save labiau gerbtų ir tokiu būdu kuo įmanoma labiau įsitrauktų į pilnavertį visuomeninį gyvenimą. Organizacija siekia šių tikslų teikdama visuomenei informaciją apie aklumą, teikdama akliesiems žinias apie technologijų plėtrą, remdama neregijus ir jų šeimas. Organizacija vykdo projektą „Meet the blind“, kurio dalyviai gali susitikti su vienu iš organizacijos narių ir tokiu būdu sužinoti apie pomėgius, veiklas ir dalintis patirtimi. Organizacija išleidžia daug žurnalų, laikraščių, knygų ir kitos literatūros, siekdama informuoti visuomenę, įskaitant reginčius ir neregijus apie aklumą ir tai, kas neregijams yra aktualu. Leidiniai leidžiami reginčiųjų, audio ir Brailio pavidalu.

Taigi, nepaisant to, kad pagrindinis analizės objektas – keturios Europos šalys – labai svarbu atsižvelgti ir į bendrą taktilinių knygų gamybos situaciją visame pasaulyje. Vienas iš pagrindinių taktilinių knygų masinės gamybos centrų Europoje – Prancūzija, viena iš daugiausiai taktilinių knygų pagaminančių šalių pasaulyje – Pietų Afrika ir JAV. Visos šios trys šalys eksportuoja taktilines knygas į kitas pasaulio šalis. Komunikacija bei bendradarbiavimas tarp skirtingų organizacijų bei pasaulio šalių gali padėti pasisemti vertingos patirties, taip skatinti tobulėjimą bei sukurti kokybiškesnį produktą vartotojui. Vienas iš pagrindinių būdų bendradarbiauti - dalyvavimas tarptautiniuose projektuose.

Apibendrinimas

Taktiliniai leidiniai suteikia geriausią vizualinės informacijos suvokimą iš visų kitų vizualinės medžiagos komunikacijos būdų. Jie leidžia susipažinti su didele visuomenės kultūros dalimi, leidžia įsitraukti į tiksluosius bei technologinius mokslus, geba perteikti įvairias schemas bei grafikus. Taip pat taktiliniai leidiniai susiję su geresniu erdvės suvokimu. Brailio rašto svarba glaudžiai susijusi su nereginiųjų raštingumo didinimu bei su tuo susijusių gebėjimų lavinimu. Brailio rašto mokymasis nuo ankstyvos vaikystės turi teigiamos įtakos kalbos struktūros bei loginių ryšių suvokimui, ilgalaikiam įsiminimui bei geresnėms ateities perspektyvoms suaugus.

Taktiliniai leidiniai turi poveikį ir neregijų bei matančiųjų komunikacijai. Taktilinės medžiagos įsisavinimas vaikystėje yra beveik neįmanomas be matančiojo suaugusiojo pagalbos. Matantiesiems

taktilinės knygos suteikia galimybę labiau suvokti vaikų, turinčių regėjimo negalią, pasaulį, o knygos su matančiųjų raštu ir to paties teksto Brailio raštu sudaro prielaidas lengvesnei komunikacijai.

Lyginant su kitomis komunikacijos priemonėmis egzistuoja ir tam tikrų taktilinių leidinių trūkumų. Išmokti suvokti taktilinę informaciją yra labai sunku, tai reikalauja sistemingo darbo kartu su suaugusiuoju. Neišmokus to ankstyvoje vaikystėje, vėliau mokymasis tampa daug sudėtingesnis ir daug mažiau prisideda prie nereginciojo gerovės. Vieningai pripažįstama, jog taktilinių knygų gamyba yra labai brangi, o tai nulemia didesnę knygų kainą ir sunkesnę prieinamumą. Dėl šios priežasties taktilinių knygų nėra leidžiama daug, todėl neregintys labiau linkę rinktis garsinius leidinius.

Italijoje, kaip ir kitose šalyse, mažai fizinių asmenų gali įsigyti šių knygų dėl didelių kaštų. Daugiausiai knygos imamos iš bibliotekos. Didžiausias perspektyvas turi tos taktilinės knygos, kuriose yra šie komponentai: estetinis aspektas, pasakojimų bei bendra knygos kokybė. Ši šalis yra atvira tarptautiniam bendradarbiavimui taktilinių knygų leidybos srityje.

Švedijoje taip pat populiariausias būdas skaityti taktilines knygas – skolinimasis iš bibliotekų, nes knygos retai perkamos fizinių asmenų dėl didelės jų kainos. Svarbu paminėti, kad Švedijoje dažniausiai pirmenybė teikiama nacionalinių motyvų turintiems taktiliniams leidiniams. Šalies organizacijos bei bibliotekos dažniausiai įsigyja knygas pagamintas Švedijoje, tačiau to priežastis – kalbos barjeras, užsienio kalbomis parašytų knygų poreikis mažas. Ypač vertinamos knygos šalyje tos, kuriose yra ir Brailio, ir reguliarus raštas.

Didžioji dalis taktilinių leidinių Nyderlanduose, yra pagaminti kitose šalyse. Dėl to atsiranda nemažai problemų dėl tinkamo vertimo. Nors Nyderlanduose vaikiškų taktilinių knygų paklausa nėra didelė, tačiau svarbu paminėti, jog šalyje yra ganėtinai nedaug vietų, iš kurių galima pasiskolinti ar nusipirkti vaikiškų taktilinių leidinių. Dėl to vaikams skirti inovatyvūs taktiliniai leidiniai, su originaliomis bei kokybiškomis iliustracijomis, suprantamu ir aiškiu Brailio raštu yra labai aktualūs. Nyderlanduose leidyklos mielai bendradarbiautų su užsienio šalimis, gebančiomis teikti tokias paslaugas.

Vokietijoje masinės taktilinių knygų gamybos nėra. Kaip ir kitose šalyse aklieji ir silpnaregiai dažniausiai jas skolinasi iš bibliotekos, knygynuose šios knygos perkamos retai.

Svarbu atsižvelgti ir į bendrą taktilinių knygų gamybos situaciją visame pasaulyje. Vienas iš pagrindinių taktilinių knygų masinės gamybos centrų Europoje – Prancūzija, viena iš daugiausiai taktilinių knygų pagaminančių šalių pasaulyje – Pietų Afrika ir JAV. Visos šios trys šalys eksportuoja taktilines knygas į kitas pasaulio šalis. Komunikacija bei bendradarbiavimas tarp skirtingų organizacijų bei pasaulio šalių gali padėti pasisemti vertingos patirties, taip skatinti tobulėjimą bei sukurti kokybiškesnį produktą vartotojui. Vienas iš pagrindinių būdų bendradarbiauti - dalyvavimas tarptautiniuose projektuose.

Apibendrinant, taktilinių knygų poreikis egzistuoja, o taktilinių knygų reikalingumas mažamečiams regėjimo sutrikimų turintiems vaikams yra nenuginčijamas net naujų technologijų kontekste, todėl taktilinių knygų gamyba yra ne tik galima, bet ir būtina. Didžiausia problema, su kuria susiduria taktilinių knygų gamintojai arba norintys jas gaminti – dideli gamybos kaštai. Norint

užsiimti masine taktilinių knygų gamyba reikalinga šalių tarpusavio kooperacija, dalinimasis patirtimi bei bendrų leidybos tikslų ir strategijų kūrimas.

III DALIS. LEIDYBINIŲ PRODUKTŲ, PRITAIKYTŲ MATANTIEMS IR NEREGIAMS VAIKAMS, EKSPORTO GALIMYBIŲ ĮVERTINIMAS

Šios dalies tikslas – įvertinti Lietuvoje pagamintų taktilinių vaikiškų leidinių eksporto galimybes į Italijos, Švedijos, Nyderlandų bei Vokietijos rinkas. Pirmajame skyriuje apžvelgiama keturių šalių rinkų specifika bei įvertinamas eksportuojamos produkcijos poreikis. Taip pat atsižvelgiant į taktilinių rinkų apimtį ir vaikiškų taktilinių leidinių kainas, analizuojami skirtingi įėjimo į rinką būdai. Antrajame skyriuje įvertinama, kokį indėlį Lietuvos ekonomikai padarytų nagrinėjamos leidybinės produkcijos eksportas į analizuojamas rinkas. Galiausiai, remiantis tyrimo rezultatais, pateikiamos leidybinių produktų, pritaikytų matantiems ir neregiam vaikams, eksporto planavimo gairės, nurodančios, kaip sėkmingai eksportuoti taktilinius leidinius į užsienį ir pasiekti numatytus rinkodaros tikslus.

Eksporto situacijos analizė

Brailio rašto bei taktilinės informacijos leidinių vaikams gamyba dažnai laikoma rankdarbių kūrimu dėl jų sudėtingos gamybos, todėl tokių knygų masinė gamyba yra sunkiai įsivaizduojama. Gera alternatyva tokioms rankdarbių knygoms yra inovatyvūs leidybiniai produktai, pritaikyti tiek matantiems, tiek neregiam, kurie savo technologijos dėka leidžia pasiekti spaudos reljefinio iškilimo aukštį, prilygstantį Brailio rašto efektui bei kartu siūlo regintiems įsitraukti į neregių ugdymą ir tiesiog bendravimą per knygas. Vaikų gyvenimas ir ugdymas yra neatskiriami, kadangi būtent nuo ugdymo priklauso neįgalaus asmens gyvenimo pilnatvės galimybės, tuo tarpu didelę įtaką ugdymo poveikiui daro bendra socialinė aplinka. Reikia nepamiršti, kad aklujų ir silpnaregių vaikų vaizdiniai dažniausiai yra netikslūs, o tai neigiamai veikia jų bendrą suvokimo procesą, informacijos priėmimą ir perdirimą bei apskritai – pažinimo kokybę. Todėl knygos ir kiti leidiniai pritaikyti tiek regintiems, tiek akliesiems arba silpnaregiams vaikams gali būti laikomi kaip efektyvi priemonė prisidedant prie regėjimo negalią turinčių asmenų integracijos į visuomenę.

Pasaulinė tendencija rodo, kad akliems ir silpnaregiams vaikams trūksta reljefiškai iliustruotų knygų. Kita vertus, kaip atskleidė atlikta ekspertų analizė, paklausa tarp galutinių vartotojų yra ribota dėl tokių knygų aukštos kainos. Kyla klausimai, ar tokie inovatyvūs reljefiškai iliustruoti leidiniai gali būti gaminami masinės gamybos atžvilgiu, kokia būtų tokių leidinių paklausa tarp galutinių vartotojų ir ar egzistuoja tokių leidinių poreikis Italijoje, Švedijoje, Nyderlanduose bei Vokietijoje.

Leidybos pramonės sektorius apima turinio kūrimą ir pramoninę gamybą.³ Masinės gamybos atveju atsiranda galimybė mažinti tiek turinio kūrimo kaštus, tiek pramoninės gamybos kaštus, darant įtaką galutinei produkto kainai. Taigi galima teigti, kad tokie eksporto motyvai, kaip vietinės rinkos ribotumas bei užsienio rinkų galimybės, sudaro sąlygas veikti masinės gamybos atžvilgiu išnaudojant šiuos privalumus.

³ Lietuvos leidybos ir spausdinimo pramonės konkurencingumo studija (2007), VŠĮ Žinių visuomenės institutas, KTU Verslo strategijos institutas, Kaunas: http://www.verslilietuva.lt/files/files/PDF/poligrafijos_studija2007.pdf.

Dažniausiai įmonės eksporto plėtros pagrindinė priežastis – ekonominės naudos siekimas (D. Bernatonytė 2005 p. 5). Nepaisant to, koks yra įmonės eksporto tikslas (gamybos kaštų mažinimo kiekis, diferenciacija ar pan.), eksporto sėkmę garantuos tik visapusiškas susipažinimas su rinka ir planuojamo produkto eksportavimo galimybių šioje rinkoje nustatymas.

Parenkant užsienio rinkas prekių eksportavimui svarbu įvertinti rinkų patrauklumą. Šio tyrimo kontekste nagrinėjamų rinkų segmento patrauklumas – tai visuma veiksnių, lemiančių į tam tikrą rinką įeinančios įmonės strateginę sėkmę. Matantiems ir regėjimo negalią turintiems vaikams leidybinės produkcijos segmento patrauklumą gali apibūdinti tokios kokybinės charakteristikos kaip rinkos apimtis ir jos dydis (tikslinės grupės skaičius), tikslinės rinkos nustatymas, paklausos nustatymas tokiems leidiniams, vartotojų poreikis, vietinių kompanijų aprūpinimas produktu (pasiūla), pardavimo kaina, rinkos socialiniai bei kultūriniai ypatumai. Pasirinkdama segmentą, eksportuojanti įmonė turi atsakyti į klausimus: kas bus jos produkcijos pirkėjai, kodėl jie pirks numatomus eksportuoti produktus, kokios yra tų pirkėjų pagrindinės charakteristikos?

Tikslinių rinkų apimtys. Remiantis nagrinėjamų šalių statistiniais duomenimis, bendras aklųjų gyventojų skaičius Italijoje sudaro 0,21 proc., Švedijoje – 0,11 proc., Nyderlanduose šis rodiklis yra aukščiausias – 0,38 proc., o Vokietijoje – 0,18 proc. visų šalyse gyvenančių žmonių skaičiaus atžvilgiu. Silpnaregių gyventojų skaičius Švedijoje yra 1,32 proc., Nyderlanduose – 1,0 proc., Vokietijoje silpnai matančių žmonių skaičius sudaro 0,62 proc. nuo visų gyventojų. Tuo tarpu dėl informacijos trūkumo Italijoje tokių duomenų gauti nepavyko.

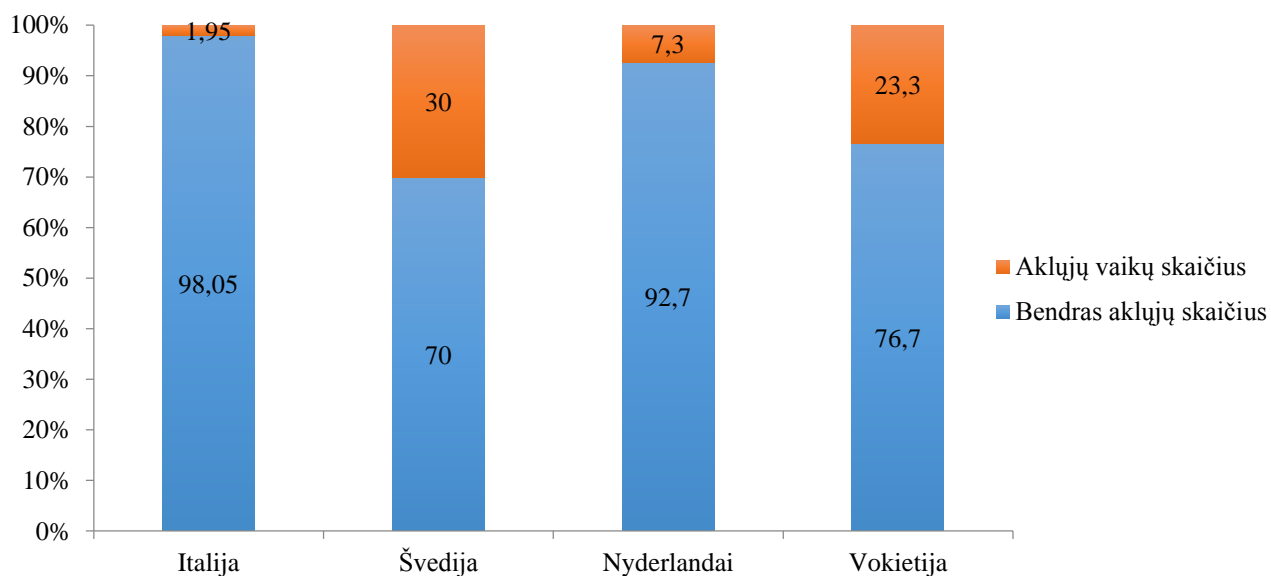
4 lentelė. Aklųjų ir silpnaregių gyventojų skaičius

Šalis	Gyventojų skaičius (mln.)	Bendras aklųjų / silpnaregių gyventojų skaičius ir proc. nuo visų gyventojų			
		Aklųjų		Silpnaregių	
		Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.
Italija	60.6	129197	0.21	Nėra duomenų	
Švedija	9.12	10000	0.11	120000	1.32
Nyderlandai	16.7	63000	0.38	168000	1
Vokietija	80.5	150000	0.18	500000	0.62

Šaltinis: sudaryta autorių.

Statistiškai didžiausias skaičius tarp aklujų ir silpnaregių yra tarp vyresnio amžiaus žmonių. Eurostat statistiniais duomenimis, iki 2050 metų brandaus amžiaus žmonių (65 ir daugiau) skaičius padidės nuo 17,6 proc. gyventojų iki 29,9 proc.⁴ Todėl didėjant Europos visuomenės senėjimo problemai, aklujų ir silpnaregių gyventojų skaičius taip pat turi tendenciją smarkai didėti. Su amžiumi susijusios lėtinių ir chroniškų ligų komplikacijos turi didelę įtaką regėjimo sutrikimui, tačiau 80 proc. regėjimo sutrikimo atvejais ligos gali būti išgydytos arba kelias regėjimo sutrikimui ateityje gali būti užkirstas, laiku nustatant priežastis. Todėl tam turi įtakos sveikatos priežiūros sistema. Tuo tarpu tikslų aklujų ir silpnaregių vaikų skaičių nustatyti yra sunku, kadangi statistikos reikmėms visuomeninė aklujų patikra atliekama retai, duomenys teikiami fragmentiškai, jie dažnai būna pasenę, be to, nemažai silpnaregių vaikų nesikreipia į oftalmologus. Pasaulyje vienam tūkstančiui vaikų yra 0,3 aklujų vaikų ekonomiškai išsivysčiusiose šalyse ir iki 1,5 – ekonomiškai atsilikusiose (trečiojo) pasaulio valstybėse. Vidutiniškai ekonomiškai stipriose valstybėse vaikų aklumas sudaro apie 0,7 vienam tūkstančiui vaikų. Verta pažymėti, kad 40 proc. regėjimo negalios atvejų gali būti išvengta.⁵

Analizuojant neregintųjų vaikų skaičių Italijoje, Švedijoje, Nyderlanduose ir Vokietijoje, pastebima, kad didžiausias jų skaičius, atsižvelgiant į bendrą aklujų skaičių, yra Švedijoje ir Vokietijoje, kur neregintys vaikai atitinkamai sudaro 30 proc. ir 23,3 proc. Remiantis statistiniais duomenimis, Italijoje ir Nyderlanduose aklieji vaikai atitinkamai sudaro 1,95 proc. ir 7,3 proc.

4 paveikslas. Aklujų vaikų skaičius nuo bendro aklujų skaičiaus, proc.

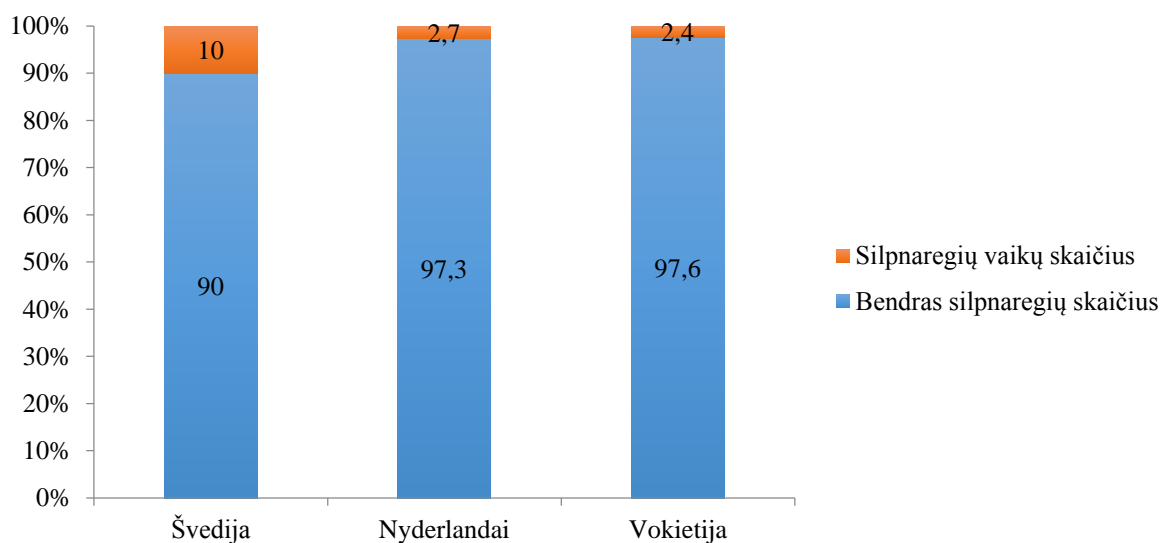
Šaltinis: sudaryta autorių.

⁴ Regėjimo sutrikimo mažinimui buvo sudarytas Pasaulinė akių sveikatos veiksmų planas 2014-2019, kuriuo tikslas – sumažinti regėjimo sutrikimą pasaulinėje visuomenėje ir užtikrinti galimybę naudotis reabilitacijos paslaugomis silpnaregiams.

Šaltinis: Universal eye health: A global action plan 2014-2019. WHO Library Cataloguing-in-Publication Data // http://www.who.int/blindness/AP2014_19_English.pdf?ua=1

⁵ Khandekar R., Dip P.G (2008) Visual disabilities in children including childhood blindness // Middle East African Journal of Ophthalmology, Jul-Dec; 15(3), p. 129-134.

Silpnaregiai vaikai Švedijoje, Nyderlanduose ir Vokietijoje sudaro 10 proc., 2,7 proc., ir 2,4 proc. atitinkamai nuo bendro silpnaregių gyventojų skaičiaus.

5 paveikslas. *Aklųjų vaikų skaičius nuo bendro aklųjų skaičiaus, proc.*

Šaltinis: sudaryta autorių.

Atsižvelgiant į statistinius duomenis, neregijų vaikų skaičius priklausomai nuo šalies svyruoja tarp 2500 iki 4600 vaikų. Silpnaregių vaikų skaičius yra žinomas tik Nyderlandų ir Vokietijos atveju ir sudaro atitinkamai 4300 ir 12000 vaikų. Dažniausiai statistikoje silpnaregių skaičius yra tris kartus didesnis už akluosius, todėl galima daryti prielaidą, kad Italijoje silpnaregių skaičius yra apie 7500, o Švedijoje – apie 9000.

5 lentelė. *Aklųjų ir silpnaregių vaikų apytikslis skaičius*

Šalis	Aklųjų / silpnaregių vaikų skaičius nuo visų gyventojų	
	Aklųjų	Silpnaregių
Italija	2516	7500
Švedija	3000	9000
Nyderlandai	4600	4300
Vokietija	3500	12000

Šaltinis: sudaryta autorių.

Apibendrinant statistinių duomenų analizę, galima konstatuoti, kad tikslaus neregios problemą turinčių vaikų skaičiaus nustatyti nepavyko. Atsižvelgiant į darytas prielaidas, bendras neregijų ir silpnai reginčių vaikų skaičius Italijoje netiksliais duomenimis yra apie 10 500, Švedijoje – 12 000, Nyderlanduose – 8 900, Vokietijoje – 15 500. Tačiau remiantis ekspertų išvadomis, masinė taktilinių knygų leidyba negali realizuotis dėl neužtikrintos paklausos. Todėl svarbu išaiškinti rinkos poreikį ir

šios ūkio srities specifika.

Taktilinių leidinių kainos ir jų įtaka paklausai ir pasiūlai. Kalbant apie taktilinių leidinių gamybą, esminė problema yra ta, kad tokių knygų pardavimo kainos nepadengia didelių taktilinių leidinių gamybos kaštų. Vienas svarbiausių kriterijų kuriant taktilinę leidybą yra taktilinių knygų gaminimo procesas, kuris reikalauja tam tikrų metodologinių pagrindų žinojimo: kaip rengti knygas, kokios apimties, tekstilės faktūros, formos, medžiagos ir t.t. Dėl šios priežasties taktilinių knygų leidyba, pasižyminti aukšta savikaina, yra laikoma brangiu procesu.

Tyrimo metu buvo nustatyta, kad priklausomai nuo šalies, taktilinių leidinių kaina svyruoja nuo 20 EUR iki 110 EUR. Remiantis ekspertų išvadomis, galima teigti, kad dėl taktilinių leidinių kainų galutiniai vartotojai (t.y. neregijų arba silpnaregių vaikų tėvai arba globėjai) neturi galimybės nuolat pirkti tokias knygas asmeniniam naudojimui. Tokia situacija turi pagrindinę įtaką ribotai taktilinių leidinių paklausai.

Ribota paklausa ir tam tikrą specifika turintys taktiliniai leidiniai sąlygoja tai, kad šiame rinkos sektoriuje dažniausiai neegzistuoja nei vieno komercinio pardavėjo, kuris pardavinėtų vien taktilines knygas, nors kai kurie knygynai turi keletą tokių leidinių savo lentynose. Dažniausiai aklųjų arba silpnaregių vaikų tėvai priklauso tam tikrai bendruomenei, per kurią vyksta vaiko ugdymui reikalingos literatūros platinimas. Todėl pagrindiniais tokių leidinių užsakovais / pirkėjais automatiškai tampa nekomercinės organizacijos, pavyzdžiui: Nacionalinės neregijų federacijos, neregijų bibliotekos ir panašios struktūros, kuriose galutiniai vartotojai turi galimybę išsinuomoti arba pasiskolinti taktilines knygas skaitymui.

Daugeliu atvejų taktilinių leidinių įsigijimas būna finansuojamas įvairiomis programomis bei priklauso nuo to, kiek yra numatyta lėšų įvairių organizacijų biudžetuose tokioms knygoms įsigyti. Dažniausiai (kaip minėta ekspertų) biudžetas yra ribotas ir tai siejama ne su menka tokių knygų paklausa, bet su aukštomis taktilinių leidinių kainomis. Būtent dėl šios priežasties leidinių skaičius ir jų tiražas yra riboti.

Iš pateiktų duomenų matyti, kad leidybinė produkcija, pritaikyta regėjimo negalia turintiems vaikams bei jaunimui, – tai labai siaura leidybos sektoriaus sritis. Apsunkinanti aplinkybė yra ir ta, kad paprastai galutiniai pirkėjai yra skirtingos organizacijos, kurios neišreiškia taktilinių knygų poreikio, t.y. pirkimo (ir pardavimo, jeigu šios struktūros taip pat parduoda knygas) informacijos. Tokios analizuojamo sektoriaus ypatybės lemia mažas analizuojamose šalyse vaikiškų taktilinių leidinių gamybos apimtis, pavyzdžiui: Švedijoje vidutiniškai išleidžiamos 3 naujos taktilinės knygos vaikams per metus, Nyderlanduose – išleista apie 30 knygų per kelis metus, Italijoje vidutiniškai platinama apie 1000 knygų kopijų visų rūšių knygų neregiams, o Vokietijoje apie 12 knygų ir 200 jų kopijų per metus.

Remiantis organizacijų, užsiimančių taktilinių leidinių platinimu ir jų gamyba analize, galima daryti išvadas, kad:

- Italijoje egzistuoja kelios įstaigos, kurios specializuojasi vaikiškų taktilinių knygų gamyba bei jų platinimu: Italijos nacionalinė neregijų federacija, siūlanti platų taktilinių leidinių pasirinkimą nuomai bei pirkimui; „Istituto dei Ciechi di Milano“, spausdinanti

įvairius vadovėlius ir kitą taktilinę mokomąją medžiagą vaikams; „Regional Printing Braille“ spaustuvė, leidžianti taktilinius leidinius bei siūlanti vaikiškus leidinius bei kitus produktus, pritaikytus neregiam vaikams, pagal užsakymą. Tačiau verta paminėti, kad Italijoje vyrauja nereguliari taktilinių knygų leidyba, kuri dažniausiai yra finansuojama Italijos nacionalinės neregijų federacijos.

- Švedijoje yra viena pagrindinė įstaiga (“Swedish Agency for Accessible Media”), gaminanti bei platinanti literatūrą neregiam, kuri plačiai bendradarbiauja su įvairioms bibliotekoms bei institucijoms bei yra remiama vyriausybės. Vaikiškas taktilines knygas galima pasiskolinti iš viešosiose bibliotekose esančios „Obuolio lentynos“, tačiau kita organizacija “Swedish Agency for Accessible Media” pradėjo siūlyti naujas technologijas, įgarsinančias tekstą.

- Nyderlanduose yra dvi pagrindinės leidyklos. Viena leidžia taktilines knygas bei labiau orientuota į vaikišką sektorių, o kita turi platų įvairių leidinių asortimentą. Pastaroji leidykla taip pat aprūpina neregius vaikus mokomąja medžiaga. Nors taktilinių knygų ir kitų leidinių neregiam ir regėjimo sutrikimų turintiems asmenims gamyba yra remiama vyriausybės, vaikiškų taktilinių knygų paklausa šalyje nėra didelė. Didžioji dalis taktilinių leidinių yra gaminami kitose šalyse. “Leminscaat” leidykla praktikuoja bendradarbiavimą su užsienio šalimis bei vadovaujasi griežtomis knygų gamybos atrinkimo taisyklėmis. Kita vertus, Nyderlanduose nėra daug vietų, iš kurių galima pasiskolinti ar nusipirkti vaikiškų taktilinių leidinių. Šalyje yra tik viena pagrindinė biblioteka neregiam, turinti platų įvairių knygų pasirinkimą bei siūlanti knygų skolinimosi paslaugas nuotoliniu būdu per savo internetinę biblioteką. Taip pat galima teigti, kad ieškant inovatyvių sprendimų bei norint pasiūlyti didesnę knygų asortimentą, leidėjai šioje šalyje didelį dėmesį skiria audio knygoms.

- Vokietijoje masinės vaikiškų taktilinių knygų gamybos nėra, o pagrindinis tokių knygų tiekėjas yra Prancūzija. Šalyje vyrauja knygų skolinimosi iš bibliotekos kultūra, tad bet kuris norintis gali pasinaudoti šia paslauga. Bibliotekos labiau orientuotos į leidinius Brailio pagrindu bei audio įrašus. Vaikams turintiems regos negalią yra pritaikytas internetas.

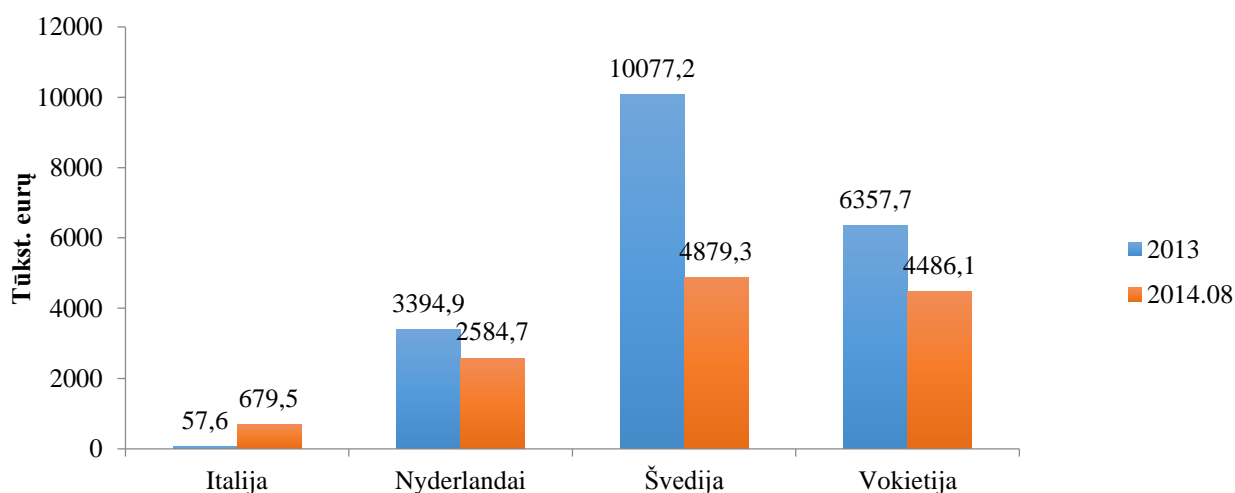
Galima pažymėti, kad ne visos šalys yra atviros tarptautiniam bendradarbiavimui. Švedijos atveju, dažniausiai pirmenybė teikiama nacionalinių motyvų turintiems taktiliniams leidiniams. Šalies organizacijos bei bibliotekos dažniausiai įsigyja knygas, pagamintas Švedijoje. To priežastis, remiantis ekspertų išvadomis, – kalbos barjeras, o užsienio kalbomis parašytų knygų poreikis labai mažas. Be to, šiuo metu Švedijoje taktilinių knygų leidėjai ir platintojai yra apriboję priėjimą prie taktilinių knygų privatiems asmenims ir tik negalią turintys asmenys (tačiau nebūtinai tik regėjimo negalią) ar jų artimieji gali jas įsigyti. Vis dėlto, svarbu paminėti, jog Švedijoje knygos, kuriose yra ir Brailio, ir reguliaraus rašto, yra ypač vertinamos. Tuo tarpu Italijoje jaučiamas taktilinių knygų, skirtų vaikams, poreikis rinkoje. Todėl rinkos dalyviai yra atviri tarptautiniam bendradarbiavimui. Vadovaujantis ekspertų nuomone, galima teigti, kad didžiausias perspektyvas turi tos taktilinės knygos, kurios atitiktų tam tikrą estetinį vaizdą, pasakojimo bei knygos kokybės aspektus. Nyderlanduose pastebimos panašios tendencijos, egzistuoja poreikis ir aktualumas inovatyviems taktiliniams leidiniams su originaliomis bei kokybiškomis iliustracijomis, suprantamu ir aiškiu Brailio raštu. O leidyklos, suprasdamos poreikį rinkoje, jau bendradarbiauja su Indija bei yra atviros tarptautiniam bendradarbiavimui su kitomis užsienio šalimis, gebančiomis teikti tokias paslaugas. Kaip minėta, Vokietijoje taktilinių knygų gamyba nėra išvystyta, o užsakymai tokių leidinių

gamybai vykdomi bendradarbiaujant su Prancūzija, todėl galima teigti, kad, siekiant užpildyti rinką reikiamu produktu, šalis yra atvira užsienio bendradarbiavimui.

Galima teigti, kad tarp analizuojamų šalių pastebimas bendras taktilinių ir Brailio rašto knygų vaikams stygius. Tuo tarpu reljefiškai iliustruotų knygų ar kitų panašių leidinių, pritaikytų tiek matantiems, tiek neregiam vaikams, nėra, todėl joms analizuojamose šalyse egzistuoja niša. Viena vertus, atlikta analizė leidžia daryti išvadą, kad eksporto galimybės ir ateities potencialas šiame leidybos pramonės sektoriuje turi daugiau perspektyvų bendradarbiaujant su valstybinėmis institucijomis, bibliotekomis bei leidyklomis, gaminant produkciją pagal iš anksto suderintus užsakymus, nei orientuojantis į galutinio vartotojo pirkimus. Šie rezultatai ypač pabrėžiami dėl susiklosčiusios ūkio srities specifikos visose analizuojamuose šalyse. Kita vertus, duomenų trūkumas nustatyti kiekybinio poreikio leidiniams, pritaikytiems tiek matantiems, tiek neregiam vaikams.

Matantiems ir neregiam vaikams pritaikytų leidinių eksporto indėlis į Lietuvos ekonomiką

Nagrinėjant Lietuvos eksporto struktūrą pagal kombinuotosios nomenklatūros (KN – Muitų sąjungos tarifų ir statistinė nomenklatūra, kuri naudojama išorės prekybos statistiniams duomenims ES vidaus prekyboje rinkti ir naudotis) duomenis⁶, galima pastebėti, jog spartus eksporto augimas (žr. pav. 6), lyginant 2013 m. su nepilniais 2014 m., užfiksuotas Italijoje (eksportas padidėjo virš 10 kartų), Nyderlanduose ir Vokietijoje. 2014 m. taip pat prognozuojamas eksporto augimas. Tačiau kalbant apie eksporto įtaką bendram šalies ūkiui, Lietuviškos kilmės įvairių spausdintų leidinių rinkos sektorius (49 pagal KN), 2014 m. duomenimis, sudaro vos 0.4 proc. viso Lietuvos eksporto, todėl nedaro didelio poveikio ekonomikai.

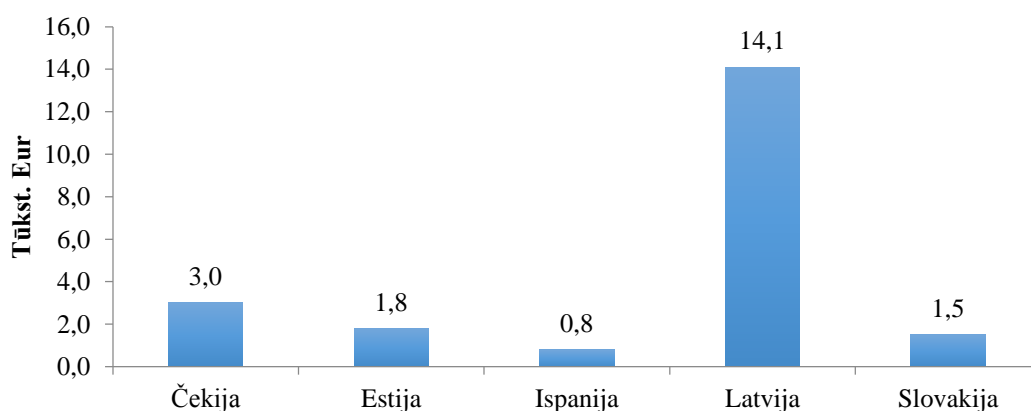
6 paveikslas. Lietuviškos kilmės spausdintų knygų, laikraščių, reprodukcijos ir kitos poligrafijos priemonės dirbinių, rankraščių, mašinraščių ir brėžinių eksportas į Italiją, Nyderlandus, Švediją,

⁶ Eksporto ir importo struktūra pagal KN skyrius. http://osp.stat.gov.lt/documents/10180/2691123/KN_exp_imp_2014_01_08_su_EUR.pdf

Vokietiją⁷.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas.

Pagal KN reglamentą, patvirtintą 2013 m., vaikiški taktiliniai leidiniai neturi atskiros klasifikacijos, todėl tai apsunkina analizės rezultatų tikslumą. Minėti leidiniai įtraukiami į aprašymą „vaikiškos knygelės su paveikslėliais, piešimo arba spalvinimo knygelės“, kuriam kombinuotoje nomenklatūroje priskiriamas 4903 kodas.⁸ Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje pagamintos prekės pagal 4903 KN kodą 2013 metais buvo eksportuojamos į penkias Europos Sąjungos šalis iš viso už 21,2 tūkst. Eur (73,2 tūkst. Lt) (žr. Pav. 7).⁹ 2013 m. vaikiškos knygos su iliustracijomis buvo eksportuotos į Čekiją (3,0 tūkst. Eur), Estiją (1,8 tūkst. Eur), Ispaniją (0,8 tūkst. Eur), Latviją (14,1 tūkst. Eur), Slovakiją (1,5 tūkst. Eur). Pastebima, kad nuolatinis eksportas vykdomas tik į kaimynines šalis, t.y. Latviją ir Estiją. Eksportas į kitas šalis (Čekiją, Ispaniją, Slovakiją) buvo vienkartinis.

7 paveikslas. Vaikiškų knygių su paveikslėliais, piešimo arba spalvinimo knygų 2013 m. eksportas į ES.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas¹⁰.

Šie duomenys, viena vertus, rodo, kad nagrinėjamose šalyse Lietuvos įvairių vaikiškų leidinių su iliustracijomis, įskaitant ir taktilinių leidinių, eksportas nėra vykdomas. Kita vertus, statistikos duomenys atskleidžia, kad mažas vaikiškų leidinių, pritaikytų matantiems ir neregiam, ūkio srities eksportas vargu ar turės įtaką Lietuvos ekonomikai.

Kita vertus, galima teigti, jog nagrinėjamos leidybinės pramonės bendras technologinis išsivystymas Lietuvoje viršija šalies technologinį išsivystymo lygį, nors savo sukurtų inovacijų yra mažai. Ekspertų nuomone, bendras Lietuvos leidybos pramonės išsivystymas ir pasirengimas gamybos procesams bei inovatyvūs sprendimai turi aukštesnius nei vidutinius įvertinimus.¹¹ Todėl, nepaisant nereikšmingo indėlio šalies ekonomikai, reikia nepamiršti, kad ribotas Lietuvos rinkos dydis skatina pramonės bei įmonės siekį orientuotis į eksporto rinkas. Šiuo metu leidinių gamyboje vis dažniau naudojamas inovatyvumo veiksnys suteikia įmonėms galimybę pasinaudoti tam tikrais pirmumo teikiama is privalumais užsienio rinkose. Kitais žodžiais tariant, vietinės

⁷ Informacija už 2014 metus nurodyta iki rugpjūčio mėn. imtinai.

⁸ Komisijos įgyvendinimo reglamentas (ES) Nr. 1001/2013, 2013 m. spalio 4 d. http://osp.stat.gov.lt/documents/10180/224717/KN2014_LT.pdf/d424583f-0caa-4909-a67f-354b262081f4.

⁹ Lietuvos statistikos departamentas: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>.

¹⁰ Lietuvos statistikos departamentas: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>.

¹¹ VšĮ Žinių visuomenės institutas (2007) Lietuvos leidybos ir spausdinimo pramonės konkurencingumo studija.

pramonės konkurencingumas tarptautinėje prekyboje ypač stiprinamas, kai eksportuojamo produkto gamyboje naudojamos pažangiausios (efektyviausios) arba naujos technologijos. Tačiau dauguma Lietuvos įmonių veikia tik vietinėje rinkoje, o tai neigiamai veikia sektoriaus konkurencingumą.

ES Europos Komisijos iniciatyvos taip pat skatina didinti konkurencingumą leidybos sektoriuje.¹² Kalbant apie taktilinių leidinių, pritaikytų matantiems ir neregiam vaikams, gamybą, reikia įvertinti gamyboje naudojamas inovatyvias ir modernias technologijas, o tai galima laikyti konkurencinio pranašumo pagrindu. Todėl taktilinių leidinių, pritaikytų regintiems ir akliems vaikams, pagamintų pagal naujas technologijas, eksportas vis dėlto turi tam tikrą įtaką Lietuvos leidybinės pramonės konkurencingumui tarptautiniuose rinkose ypač, nes yra:

- siūlomos geresnės prielaidos specializuoti veiklą ir suformuluoti joje ekspertinę kompetenciją;
- naudojamos technologinės inovacijos;
- sukuriama aukšta pridėtinė vertė.

Leidybinių produktų, pritaikytų matantiems ir neregiam vaikams, eksporto planavimo gairės

Rengiant eksporto planą reikia turėti omenyje, kad tai nėra statistinis arba finansinis dokumentas: tai, visų pirma, yra vidinis (darbinis) įmonės dokumentas, padėsiantis įgyvendinti eksporto tikslą. Jis sudaromas atsižvelgiant į tyrimo rezultatus, įmonės galimybes bei siekius. Žemiau, remiantis šio tyrimo rezultatais, yra paminėtos tam tikros *gairės*, kurios galėtų padėti planuoti įmonės eksportą. Planuojant eksportą yra rekomenduojama įvertinti šiuos esminius aspektus dar prieš priimant sprendimą eksportuoti:

1. Atlikti eksportuojančios įmonės esamos padėties analizę.

Įmonės analizės tikslas yra ištirti įmonės veiklos aplinką, kurioje svarbu atkreipti dėmesį į esamą įmonės padėtį. Apskritai kalbant, eksportuojant prekes didelę įtaką turi įmonės galimybės bei patirtis vietinėje rinkoje. Nustatyta, kad patirtis turi įtakos sėkmingai tarptautinei įmonės plėtrai (Vaiginienė, 2009)¹³, kadangi sukaupta patirtis vietinėje rinkoje padeda išvengti tam tikrų klaidų, organizuojant prekių pardavimą užsienio rinkose. Jei įmonė pati gamina bei organizuoja prekių pardavimą vietinėje rinkoje, norėdama eksportuoti tas prekes, ji turi būti gerai įsitvirtinusi vietinėje rinkoje. Užsienio įmonės labai domisi eksportuojančios įmonės veiklos rezultatais bei patirtimi, tad nuo to gali priklausyti sutarties sudarymas bei sąlygos.

Eksportas reikalauja įmonės vadybinių gebėjimų, darbo jėgos, kapitalo, tyrimų, gamybos pajėgumų. Verta paminėti, jog tipinės kai kurių kompanijų klaidos yra tos, kad šios kompanijos pradeda eksportą be adekvataus pasiruošimo. Todėl svarbu atlikti įmonės vidinį auditą, įvertinant jos stiprybes bei silpnybes. Rekomenduojama atlikti įmonės SSGG

¹² Grilo I., Koopman G.J. (2006) Productivity and microeconomic reforms: strengthening EU Competitiveness, Journal of industry, competition and trade, Vol. 6: p. 67-84, DOI 10.1007/s10842-006-9472-9.

¹³ Vaiginienė E. (2009) Įmonės veiklos internacionalizacija kintančioje verslo aplinkoje (Lietuvos tekstilės ir parangos sektoriaus pavyzdžiu), Daktaro disertacija, VU, Vilnius.

(stiprybių, silpnybių, galimybių ir grėsmių) analizę, kuri padės išaiškinti įmonės pajėgumus bei pasiruošimą eksportuoti, atsižvelgiant į:

- konkurencingumą vidinėje rinkoje;
- motyvaciją veikti tarptautinėse rinkose;
- vidinį įmonės pasiruošimą;
- produkto tinkamumą arba jo pritaikymo kaštus kitoms rinkoms;
- įmonės resursus.

Kitais žodžiais tariant, būtina įvertinti įmonės patirtį vietinėje rinkoje bei pajėgumus didinti gamybą, užimamą rinkos dalį, pardavimo kanalus, įmonės tarptautinius gebėjimus, finansinius išteklius, personalą ir eksporto veiklos organizavimą, nustatyti bendrą pasirengimą eksportuoti bei galimybes įeiti į kitą rinką, išaiškinti, kaip reikės patobulinti taktilinių knygų, pritaikytų matantiems ir neregiam, gamybą, rinkų poreikius bei reikalavimus, atsižvelgiant į kiekvienos šalies specifiką, nuo kurios taip pat priklausys eksportavimo ypatumai, pavyzdžiui: kultūriniai skirtumai, tikslūs teksto vertimai, tradicijų įtaka ir kt.

2. Parengti eksporto rinkodaros planą.

Dažniausiai rinkodaros planas remiasi pasirinkta eksporto strategija ir užtikrina nuoseklų jos įgyvendinimą. Rinkodaros plane, atsižvelgiant į atliktą tikslinių rinkų analizę, turi atsispindėti:

- įmonės veiksmai eksporto rinkoje, išdėstyti laike bei atliekama jų įgyvendinimo kontrolė (parenkami eksporto metodai ir realizavimo kanalai, terminai bei sąlygos, numatomos produkto pritaikymo rinkai sąlygos, planuojama bei su potencialiai užsakovais derinama eksporto apimtis ir t.t.);
- sąnaudų, susijusių su eksporto veiksmais, apskaičiavimas (gamyba, produkcijos pritaikymo rinkai aspektai, transportavimas ir t.t.);
- bendras plano įgyvendinimo ekonominio efekto įvertinimas.

Taigi, įvardijus veiksmus, kuriuos reikės atlikti, siekiant įgyvendinti planą, paprastai yra detalizuojami pirmieji eksporto veiklos metai ir paskiriami atsakingi asmenys. Ne mažiau svarbu yra finansinių ir žmogiškųjų išteklių poreikio numatymas. O tam, kad planas būtų realus, rekomenduojama numatyti kelis tikėtinus scenarijus bei nustatyti plano koregavimo procedūras, pasikeitus išorės ar vidaus veiksniams.

Planuojant eksporto veiklą, svarbu nepamiršti, kad daugeliu atvejų taktilinių knygų įsigijimas būna finansuojamas įvairiomis programomis bei priklauso nuo to, kiek yra numatyta lėšų įvairių organizacijų biudžete tokioms knygoms įsigyti. Dažniausiai, kaip minėta ekspertų, biudžetas yra ribotas, o tai gali įtakoti užsakomų leidinių tiražo skaičių.

Žemiau pateikiamos **rekomendacijos** įmonėms, planuojančioms vykdyti vaikiškų taktilinių leidinių eksportą į užsienį:

- Planuojant tarptautinę įmonės plėtrą, rekomenduojama atsižvelgti į šiuos rinkų barjerus, kurie išryškėjo analizės metu:
 - dideli gamybos kaštai;

- mažos gamybos apimtys;
- kalbos ir vertimo barjeras;
- kokybiškų paveikslų gamybos problema;
- kompetencijos gaminant taktilines knygas trūkumas;
- aukšta galutinė prekės kaina;
- šalies specifikos egzistavimas.

- Leidybiniai produktai, pritaikyti matantiems ir neregiam vaikams, turi specifiškumą ir, nors orientuoti konkrečiam vartotojui (neregiam vaikams, jų šeimos nariams bei socialiai atsakingiesiems asmenims), tokių leidinių pirkėjais dažniausiai būna **nekomercinės organizacijos** (t.y. Nacionalinės neregijų federacijos, neregijų bibliotekos ir panašios struktūros), kuriose galutiniai vartotojai turi galimybę išsinuomoti arba pasiskolinti taktilines knygas skaitymui. Knygynams tokia produkcija gali būti pasiūlyta dėl asortimento, tačiau tiesioginiai su galutiniu vartotoju knygnai retai yra siejami. Todėl **efektyviausias eksporto metodas**, kurio pagalba su knygomis, pritaikytomis matantiems ir neregiam vaikams, galės susipažinti tikslinis vartotojas – tai pačios eksportuojančios įmonės produkcijos platinimas tiesiogiai užsakovui – nekomercinei organizacijai pagal kruopščiai suderintą išankstinį užsakymą, numatant produkcijos kalbos pritaikymą, rinkos specifiką ir t.t. Kitas galimas būdas eksportuoti produkciją – organizuoti pardavimus per specializuotus platintojus, tačiau šio būdo neigiamas poveikis – aukštesnė knygų kaina.

- Norint padidinti inovatyvaus leidybinio produkto žinomumą ir tuo pačiu pasiekti tiesioginį galimą partnerį, eksporto plane yra svarbu numatyti išlaidas, patiriamas tarptautinėse parodose (tokiose, kaip kasmetinė tarptautinė paroda “SightCity” Frankfurte, “TifloInnova 2014” tarptautinė paroda Madride ir pan.), mugėse, skirtoms regėjimo negalią turintiems žmonėms bei partneriams, kurių veikla siejama su neregiais.

- Planuojant eksporto veiklą taip pat patartina bendradarbiauti su kitomis egzistuojančiomis bibliotekomis nagrinėjamose šalyse. Jų skaičius yra platus, bet svarbu pabrėžti, jog tai potencialūs leidėjo partneriai, galintys įsigyti kad ir minimalų egzempliorių skaičių. Tokių bibliotekų skaičius pateikiamas Priede Nr. 2.

Išvados

Taktiliniai leidiniai turi didelę reikšmę nereginių ir silpnaregių vaikų vystymuisi ir raidai: didina kalbos struktūros ir loginių ryšių suvokimą, raštingumą bei turi teigiamos įtakos nereginių ir matančiųjų komunikacijai. Kalbant apie taktilinių leidinių perspektyvas, svarbus paminėti, kad nereginių ir mokančių skaityti Brailio raštą žmonių nuosekliai mažėja. Tuo tarpu naujosios technologijos vis labiau tobulėja (atsiranda vis geresnės automatinio teksto įgarsinimo programos bei elektroninės alternatyvos spausdintam tekstui Brailio raštu). Taigi, spausdintų leidinių Brailio raštu poreikis suaugusiems tampa vis mažesnis, tačiau vaikams poreikis išlieka dėl Brailio rašto ir paveikslėlių svarbos vystymuisi ir integracijai. Ekspertų nuomone, didžiausia perspektyva knygų, kurios skirtos vaikams iki 6 metų.

Atlikus eksporto duomenų analizę, paaiškėjo, kad vaikiškų taktilinių leidinių eksportas iš Lietuvos šiuo metu nėra vykdomas. Palyginus nagrinėtas užsienio šalis ir bendrą vaikiškų taktilinių knygų leidybos situaciją, išryškėjo, kad masinės taktilinių leidinių gamybos (priešingai negu JAV ar Prancūzijoje) Švedijoje, Vokietijoje ir Olandijoje nėra. Italija bando užsiimti masine gamyba, tačiau ši gamyba nereguliari, priklausoma nuo finansavimo, kurį suteikia Italijos nacionalinė nereginių federacija.

Tyrimo rezultatai parodė, kad Švedija yra gana uždara taktilinių leidinių importui, tuo tarpu Vokietija, Nyderlandai ir Italija yra atviros tarptautiniam bendradarbiavimui ir jaučia didelį knygų, pritaikytų matantiems ir neregiams, poreikį. Vis dėlto, siekiant pasirengti taktilinių leidinių eksportui į užsienio šalis svarbu:

- Skirti didesnę dėmesį komunikacijai ir projektų bei pačios taktilinės knygos idėjų viešinimui Lietuvoje. Labai svarbu, kad apie rengiamus projektus žinotų visuomenė. Gaudama viešą pripažinimą pati idėja turi palankesnes galimybes vystytis, gauti finansinę ir nematerialią pagalbą. Sukūrus žinomumą savo šalyje, būtų sėkmingesnis veiklos vystymas užsienio šalyse.
- Vieningai sutariama, kad pradėti taktilinių knygų prekybą tradicinėje rinkoje nėra lengva, nes dauguma taktilinių knygų pirkėjų yra ne privatūs asmenys, o bibliotekos ir mokyklos, kuriose mokosi regėjimo negalią turintys vaikai. Todėl rekomenduojama plėtoti glaudesnę bendradarbiavimą su užsienio šalių leidyklomis ir bibliotekomis.
- Svarbu atsižvelgti į tai, kad kiekviena šalis turi savo skirtingus taktilinių knygų raidos vystymosi ypatumus. Be to, rekomenduotina ieškant potencialių pirkėjų neapsiriboti vien Vokietijos, Švedijos, Italijos, Nyderlandų rinka. Verta adaptuoti gamybą taip, jog užsakovu galėtų tapti bet kurios šalies organizacijos.
- Skirti didelį dėmesį taktilinių leidinių kokybei bei atsižvelgti į tai, kad taktilines knygas geriau pardavinėti be tarpininkų, tokiu būdu knygos kaina yra mažesnė, o tuo pačiu labiau prieinama neregiams.

Vaikiškų taktilinių leidinių analizuojamose rinkose yra labai nedaug, tad eksporto potencialas į šias šalis išties egzistuoja. Dėl duomenų trūkumo kiekybinis poreikis tokiems leidiniams nebuvo įvertintas, tačiau analizės rezultatai parodė, jog didesnės eksporto sėkmės galimybės nusimato, bendradarbiaujant su valstybinėmis institucijomis ir aktyvų interesus atstovaujančiomis organizacijomis nei orientuojantis į galutinio vartotojo pirkimus.

Literatūros sąrašas

1. Academic Network of European Disability experts (ANED). (2007). *Sweden — ANED country profile*
2. Euractiv: EU News & Policy Debates. (2012). *Blind rights activist: 'In the UK, 66% of visually impaired are unemployed'*
3. Börjesson L. (2014). *Appelhyllevardag*
4. Brent, D., Brent, D. (2000). *Technologies of Resistance/Resisting Technology: Braille, Computers, and Literacy for the Visually Impaired, Speaking Notes*
5. Bruce, S.M., Vargas, C. (2012). *Assessment and Instruction of Object Permanence in Children with Blindness and Multiple Disabilities, Journal of Visual Impairment & Blindness*, 106(11): 717-27.
6. Carey, K. (2007). *The Opportunities and Challenges of the Digital Age: A Blind User's Perspective, Library Trends*
7. Deutscher Blinden – und Sehbehindertenverband e.V. (DBSV). (2014)
8. Dominković, K., Fellenius, K. (2001). *Reading aloud – the road to braille and tactile literacy. Stockholm Institute of Education*
9. Dias, M.B., et al. (2010). *Experiences with Lower-Cost Access to Tactile Graphics in India, First Annual Symposium on Computing for Development*
10. Funka Nu. (2014). Statistik
11. ISTAT. (2005)
12. Kouroupetroglou, G., Kacorri, H. (2010). *Deriving Accessible Science Books for the Blind Students of Physics. AIP Conference Proceedings*, 1203(1): 1308-13.
13. Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga. (2014)
14. VšĮ Žinių visuomenės institutas, KTU Verslo strategijos institutas. (2007). *Lietuvos leidybos ir spausdinimo pramonės konkurencingumo studija. Kaunas*
15. Maneki, S. (ed.). (2013). *Integrating Print and Braille: A Recipe for Literacy*
16. Picard, D., et al. (2014). *Haptic identification of raised-line drawings when categorical information is given: A comparison between visually impaired and sighted children, Psicológica*
17. Ryles, R. (1996). *The Impact of Braille Reading Skills on Employment, Income, Education, and Reading Habits. Journal of Visual Impairment & Blindness*
18. Ryles, R. (2004). *Research Study: Early Braille Education Vital, Future Reflections*
19. Gimenes de Sena, C. C. R., Ribeiro do Carmo, W. (2005). *Tactile Map Production For The Visually Impaired User: Experiences, Latin America*
20. American Printing Guide For The Blind. (2008). *Guide to Designing Tactile Illustrations for Children's Books*
21. Theurel A., et al. (2010). *The effect of joint reading on the tactile comprehension of a tact-illustrated book by early blind children. In Terra Haptica*
22. Theurel, A., et. al. (2013). *Tactile picture recognition by early blind children: The effect of illustration technique, Journal of Experimental Psychology*
23. AFB. (2002). *American Foundation for the Blind Launches the Braille Bug (TM)*
24. Bookshare. (2014)
25. Cassidy, J. (BBC). 2014. *Braille e-books: Why can't you buy a budget e-reader?*

26. Coudert, C. (2013). *We haven't heard the last of Braille*
27. Daisy consortium
28. Harris, P. (2009). *A New Era for Accessibility*
29. Khandekar R., Dip P.G. (2008). *Visual disabilities in children including childhood blindness*. Middle East African Journal of Ophtalmology, Jul-Dec; 15(3), p. 129-134.
30. Licht en Liefde. (2014). *Snizzly Snouts*
31. Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos centro tarybos 2012 m. veiklos ataskaita LASS XXIV suvažiavimui. (2012)
32. 2012-11-21 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1408 *Dėl Nacionalinės neįgaliųjų socialinės integracijos 2013–2019 m. programos patvirtinimo*.
33. Liobikienė T. N., Šinkūnienė J. R. (2010). *Socialinio darbo su neįgaliaisiais žmonėmis ypatumai. Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai*. Mykolo Romerio universitetas, Vilnius.
34. Nation Master. (2014). *Sweden People Stats*
35. Galimybių studija. (2012). *Neįgaliųjų įdarbinimo galimybių plėtra*
36. Oficialiosios statistikos portalas (2013)
37. Philippe C. (2009). *The Typhlo & Tactus Guide to Children's Book with tactile illustrations. Les Doigts Qui Revent*
38. Scott, J. (2014). *Picture books for visually impaired kids go 3D thanks to CU-Boulder research team*
39. SRF. (2004). *Synskadad*
40. Statistische Amter. (2014). *Gebiet und Bevölkerung – Fläche und Bevölkerung*
41. Braille Monitor. (2009). *The Braille Literacy Crisis in America: Facing the Truth, Reversing the Trend, Empowering the Blind. A Report to the Nation by the National Federation of the Blind Jernigan Institute*, Vol. 52, No. 5
42. EBU. (2014). *The voice of blind and partially sighted people in Europe*
43. WHO Library Cataloguing-in-Publication. (2014). *Universal eye health: A global action plan 2014–2019*
44. Vaiginienė E. (2009). *Įmonės veiklos internacionalizacija kintančioje verslo aplinkoje (Lietuvos tekstilės ir parangos sektoriaus pavyzdžiu)*. Daktaro disertacija, VU, Vilnius.
45. VISION 2020. (2005). *Netherlands*
46. Vision 2020. (2002). *The Right to Sight*
47. Gesundheit. (2012). *Woche des Sehens, Blindheit hier und in der Welt*
48. WHO. (2013). *Visual impairment and blindness*. Fact sheet no. 282
49. World Health Organization. (2010)
50. Worstall, T. (2012). *This Digital Age: Why Isn't It A Paradise For Braille Readers?*

Priedas 1. Klausimynas

Ižanga	
1.	Prašau trumpai prisistatykite ir papasakokite, kokią įmonę, organizaciją atstovaujate ir kiek Jūsų veikla susijusi su taktilinėmis knygomis?
I Rinkos situacijos apžvalga	
2.	Kokio tipo taktilinės knygos vaikams ir jaunimui yra leidžiamos šalyje?
3.	Kas šalyje užsiima taktilių knygų leidyba?
4.	Ar taktilinės knygos paklausios? Ar leidėjai sugeba patenkinti paklausą?
5.	Kas yra pagrindiniai taktilinių knygų pirkėjai, turint omenyje didmeninę prekybą (organizacijos, įstaigos ir t.t.)?
6.	Kaip vaikai ir jaunimas naudojami taktilinėmis knygomis? Perka? Skolinasi vieni iš kitų, iš bibliotekų?
7.	Kuris būdas populiariausias?
8.	Kur šalyje galima įsigyti taktilines knygas?
9.	Kiek taktilinių knygų, skirtų vaikams, yra išleidžiama per metus?
10.	Kiek taktilinių knygų vaikams yra nuperkama per metus?
11.	Kiek vidutiniškai šalyje kainuoja vaikiška, jaunimui skirta taktilinė knyga?
12.	Kokie taktiliniai leidiniai vaikams ir jaunimui, Jūsų manymu, turi daugiausiai perspektyvų?
13.	Su kokiomis problemomis susiduriate įsigyjant / leidžiant taktilines knygas?
II Taktilinių knygų vertė ir ateities perspektyvos	
14.	Ar regėjimo negalią turintiems vaikams prieinama ta pati literatūra kaip ir matantiesiems? Jei taip, kokiomis formomis?
15.	Kada regėjimo negalią turintys vaikai išmoksta skaityti Brailio raštu? Ar tai privaloma / pasirinktina?
16.	Ar mokyklose mokoma Brailio raštu?
17.	Ar regintys vaikai skaito taktilines knygas?
18.	Kuo, Jūsų nuomone, vaikams ir jaunimui naudingi leidiniai, kuriuose kartu spausdinama ir Brailio, ir paprastu raštu?
19.	Kokią reikšmę taktilinės knygos turi neregijų ir matančių vaikų komunikacijai?
20.	Kokiomis dar priemonėmis regėjimo negalią turintys vaikai "skaito" knygas (audio knygos...)? Kuri forma populiariausia?
21.	Kokios yra taktilinių knygų ateities perspektyvos, ypač naujųjų informacinių technologijų kontekste?
22.	Kokie, Jūsų nuomone, yra pranašumai vaikų, kurie skaito Brailio raštu, lyginant su kitomis formomis?
23.	Kokie yra Brailio rašto spausdinamų leidinių apribojimai ir trūkumai, lyginant su kitomis komunikacijos priemonėmis?
24.	Kokie yra taktilinių knygų trūkumai?
25.	Kokia taktilinė knyga yra kokybiška, inovatyvi, efektyvi?
26.	Kaip manote, ar finansiškai naudinga, prasminga plėsti taktilinių knygų eksportą į Vokietiją, Italiją, Olandiją, Švediją?

Priedas 2. Bibliotekų skaičius nagrinėjamose šalyse*

Bibliotekos pobūdis	Italija	Švedija	Vokietija
Viešosios bibliotekos	206	290	3300
Valstybinės bibliotekos	n/a	40	3800
Universitetų bibliotekos	185	40	80
Mobilios bibliotekos	n/d	90	99
Mokslinių tyrimų bibliotekos	75	n/d	140
Ligoninių bibliotekos	n/d	115	260
Nacionalinės	35	1	40

Šaltinis: Italian Library Association, Swedish Library Association, Deutscher Bibliotheksverband.

*Analizuojant Nyderlandų bibliotekų skaičių nepavyko rasti informacijos apie jų pasiskirstymą, tačiau reikia paminėti, kad bendras apytikslus bibliotekų skaičius šioje šalyje sudaro apie 580.